Ціна: 40 центів.

НОВІ ДНІ

· NOWI DNI ·

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІЛЮСТРОВАНИЙ МІСЯЧНИК

РІК IV. ГРУДЕНЬ — 1953 — DECEMBER Ч. 47

Дніпропетровськ — місто чавуну, заліза і сталі, але й місто науки й культури. На фоті — центр міста.

ЧЕСЬКА ОПЕРА ЗА П'ЄСОЮ ІВАНА ФРАНКА "УКРАДЕНЕ ЩАСТЯ"

Чеський композитор Володимир Амброз написав оперу за відомою драмою Івана Франка "Украдене щастя". Прем'єра опери пройшла з великим успіхом в оперових театрах Брно та Олмоуце.

Автор опери звернувся з листом до робітників театру ім. Франка в Києві, у якому пише:

"Діяльність Івана Франка мене зацікавила ще 28 років тому. Ми знали Івана Франка ще з тих часів, коли він, як галицький українець, разом з іншими слов'янами колишньої Австрії боровся за права гноблених слов'янських народів. Тому ми вважали його літературну діяльність близькою нам і рідною. Його повісті і драми, їхнє музичне оформлення широко відомі серед чехословацького народу.

На доказ поваги до цього великого українського поета, з яким я особисто листувався, бо особисте знайомство не було можливим, та на доказ визнання вашої великої творчої діяльності, разом з Спілкою чехословацько-радянської дружби посилаю Вам один примірник партитури для рояля опери "Украдене щастя".

Разом з цим листом театрові ім. Франка в Києві вислано партитуру та повний текст лібретто опери "Украдене щастя", яка видана окремим виданням на 172 сторінки. У книзі є чимало ілюстрацій.

"Літ. Газета" подає фотокопію книги. На обкладинці силует жінки, нагорі по-чеськи написано: Володимир Амброз, Украдене щастя, опера на три дії, а внизу напис німецькою мовою: "Украдене щастя, опера на три дії".

Колектив театру ім. Ів. Франка вислав спеціяльну подяку авторові опери, а сам твір розглядають композитори та театрознавці. ("Літ. Газета".)

Л. ЛУНСЬКИЙ ОКУЛІСТ

Екзамінуємо очі, добираємо окуляри на різні недомагання очей, нервовість і болі голови.

Говоримо по-українськи

470 College St. W., RA 3942

"НОВІ ДНІ"

Універсальний ілюстрований місячник. Видає в-во "Нові Дні", головний редактор — Петро Волиняк.

Умови передплати:

Канада — річна: $ 3.00, піврічна: $ 1.75.

США — річна: $3.50 американських, піврічна: $2.00 американських

ЗМІНА АДРЕСИ: 10 центів (можна канадійськими поштовими марками).

Замовлення і гроші слати на адресу:

NOWI DNI
Box 452, Term. " A "
Toronto. Ontario, Canada.

НАШІ ЗАКОРДОННІ ПРЕДСТАВНИЦТВА:

A. Bondarenko, 123 Notting Hill Gate, London, W. 11. England

Передплата в Англії: річна — 1½ фунта.

S. KRYWOLAP
Box 1586 M
G. P. O. ADELAIDE
South Australia

Передплата в Австралії: річна 1½ фунти.

В Аргентині: "Peremoha"
25 de Mayo 479 (26)
Buenos Aires,
Argentina.

Передплата в Аргентині: річна — 25 пезів, піврічна — 15 пезів.

У ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЧИТАЙТЕ:

Щербак М. — Синові, поезія 1
Самчук У. — Іван і граф, уривок з "Осту", том II 1
Карпенко-Криниця П. — Устим, поема 3
Полтава Л. — Дума про кобзаря, новеля 5
Любченко А. — Щоденник 7
Лобода Іван — Коли дозріває свідомість, нарис .. 8
Розгін І., д-р — Вол. Вернадський — перший президент ВУАН 10
Муратов Ігор — Нові поезії 13
Волиняк П. — Ігор Муратов 14
Гуменна Д. — Перервана пісня надії 15
Дубровський В., проф. — Тюркський Азербайджан 19
Туркало К., інж. — Чи правду написала Л. Івченко про мої спогади "45"? 22
Дмитерко Л. — Чорнобривцями і рястом 26
Прегорницький Дм. — Про могили базарських героїв 27

Рецензії. Бібліографія. Листування.

У січневому числі між іншими матеріялами читайте:

Проф. Ю. Шерех — Здобутки і втрати української літератури (з приводу нового роману О. Гончара "Таврія").

Проф. І. Розгін — Академік Богомолець та його наукові відкриття.

НАЙ ВІДЖИВНІШИЙ
СТРАВНІШИЙ
ДЕШЕВШИЙ ХАРЧ,

ЩО МАЄ В СОБІ ВСІ ВІТАМІНИ, ЦЕ

МОЛОКО

І МОЛОЧНІ

ПЕРЕТВОРИ

СПОЖИВАЙТЕ
ВИСОКОВАРТНІ ПРОДУКТИ
ЄДИНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОЧАРНІ

ROGERS DAIRY Ltd.

459 Rogers Road, Toronto, Ont.

Phone: JU. 7193.

"Nowi Dni", a Ukrainian Monthly. Editor: Petro Wolyniak.
Address: Nowi Dni, Box 452, Term "A", Toronto, Ont., Canada

Authorized as second class mail, Post Office Dept., Ottawa. Printed by: The Basilian Press.

Микола ЩЕРБАК

Синові

(Уривки)

Ти ще в шпиталі спиш, моє дитя,
Проживши тільки день на білім сві'ті...
Які в'інки сплете тобі життя,
Чи лаврами, чи терном перевиті!?

Які шляхи-дороги зміриш ти —
У чужину чи в рідну Україну?
Життя прожить — не поле перейти,
То ж спи і сили набирайся, сину!

А як прокинешся у ліжку голубім,
Кричи і клич — хай крик усіх розбудить!
Вдихай пов'тря вс'м єством своїм
І пий спрагніло материнські груди.

Вдихай і пий! Вслухайся і дивись
На св'т цей, повний музики і муки...
Хай над тобою сяє неба вись
І Бог тримає милосердні руки.

**
*

Птах засріблиться — ти стежиш очима,
Гілля гойднеться — ти ловиш рукою...
Що це співа над тобою, з тобою —
Промінь із неба чи радість незрима?

Що прозирає прив'тно крізь зелень —
Цв'т барв'нковий? Рсмашка на ниві?..
Сину! Нехай у дзвінкім переливі
Буде, як п'сня, в'к тв'й веселий!

**
*

Ти усміхаєшся, ти простягаєш руки,
Ти щось говориш сонцю і весні,
Ти ловиш св'т, великий і стозвукий,
Мов зайчика, що грає на стіні...

Моє мале! Я сам ловлю, як хвилю,
І світ, і світло — голубий розлив! —
Хоч рано, сину, наче казку милу,
Своє дитинство в полі загубив.

Де ж ти загубиш? Тут, на сірих бруках?..
І що ти знайдеш, сину, в чужині?!..
...Лови ж цей світ, великий і стозвукий,
І усміхайся сонцю і весні...

**
*

Пролине хмарка... В'тер голубий
Шарпне за поли тиху тополину...
В'трила в'рні рвуться до плавби... —
Це — щастя, сину!

Прорізать далеч, гостру і густу,
І, п'сля мук та спраги до загину,
Зустріти дім і рідних у цвіту —
Це — щастя, сину!

**
*

Колись, як виростеш, а я вже, сину,
Не буду біля рідних берегів,
І ти п'д вечір, в лагідну годину,
Очима пробіжиш цей вірш, цей спів, —

То не сумуй, — не треба сумувати! —
Утри сльозу, що затуманить зір,
І йди в поля, у ліс — природа-мати
Була й мені розрадою, повір...

Любив я слухать, як шумує нива
І рв'йно дуб із вітром гомонить,
Як над Дніпром пройде співуча злива,
Гойдаючи схвильовану блакить...

Я млів од щастя, як у темнім просі
Озветься перепілка серед піль,
А на траву спадуть прозорі роси,
Неначе сон, як радість і як біль.

Я не дослухав... У терпку хвилину
Взяли мене до іншої плавби...
Таке життя! Такий цей світ!.. Мій сину,
Ти додивись, дослухай, долюби!..

6. VII. 1952 — 6. VII. 1953.

Улас САМЧУК

Іван і граф

(Уривок з „Осту", том II-й)

Ранок застав площу св. Софії безлюдною. На костистому бруку валялось кілька потоптаних трупів, кілька нерухомих машин — одягів, плякатів, каміння, паперу. Сонце вибралось з туману лівого берега і кинуло жмут млосних тіней по верхах будівель. Булава Хмельницького простягнулась до самої брами храму, холодний вітер назустріч ліниво ворушив листками ночі.

Місто щойно недавно замовкло, закрились вікна, зареґлювались ворота, усе живе, що могло кудись зникнути, зникло. Лиш не все могло це зробити. Іван Мороз, наприклад, що власними очима, власними вухами бачив, чув і пережив цілу ту ніч, раннім ранком не знайшов своєї захристії св. Івана Златоустого у тому вигляді, у якому її залишив. Двері були вирвані і потік паперів витікав з них просто під вітер. Не цікавився, що там сталося, не пішов шукати свого клунка, а подався вверх по Кудрявській без напрямку і мети пригнічений втомою безсонної ночі. Лише присісти, прилягти, хоч би шматочок спокійного місця. Пригадав навіть цвинтар, що видався йому ідилійною затокою. Страшна байдужість, драпіжна зневіра опанували ним до кінця.

Опинився на пригірку Володимира над Дніпром. Першу ліпшу, ще мокру від нічного туману, знаходить лавицю і присідає. Простори ріки, землі, Труханокого острова, гирло Десни стелилися

перед його зором. Чавунний Володимир зі знаком кари римлян освяченої хрестом спасіння непорушно стоїть на площині.

Коли і як звалився і як заснув — не пам'ятає. Його тіло, зламане по половині у пім'ятому, ватяному кабеняку, лежало ніби недбало кинутий лантух, нижня його частина, у підраних невиразної барви штанях, звисала до долу, сухі, барви сірої глини, чоботи, ніби визуті, валялися під лавицею.

Прокинувся нагло від дивного почуття, що довший час, крізь сон, турбувало його. Був і приголомшений, і здивований. Здавалось, він лежить на виду всього світу. Сонце вже зійшло і насторч світить. Біля його ніг на тій же лавиці сиділа людина з великим кістистим, погано голеним обличчям, у старому чорному капелюсі на сивій чуприні. Іван від здивування здеревів.

— Простіть, — промимрив він і дивився великими, ще сонними, майже переляканими очима.

— Драстуйте, Іване Григоровичу! Так, так. Це я, — промовила людина дивно, скривлено, іронічно.

— Ви? Граф? — вирвалось у Івана.

— Як бачите, — відповів той з усмішкою.

Іван не знає з чого почати. Граф йому помагає: — Не дивуйтесь, Іване Григоровичу. Буває. Ха-ха-ха! Коли це ми в останнє? Здається, також на... Христос воскрес? — Що?

Жартує чи справді? Здається справді. Привстали, почаломкались і присіли знов. Дивились один на одного деякий час. Граф з іронічною посмішкою, Іван питально. — Не дивуйтесь, — промовив граф. — Нічому не дивуйтесь. — Іван обвів поглядом графа з голови до ніг. — Так. Діла, — проговорив. Йому хотілося встати і відійти. Не встав і не відійшов. Іван вичуває, що ця зустріч не випадкова. До чого вона веде? Граф посміхається. — Ну? — каже він. — Між іншим зустрічав вашого сина. — А! — відповів Іван. Нема більше слів. Мовчанка. По хвилині граф: — Не можна, Іване Григоровичу, дивитися на цей світ звичайними очима. — Так, — каже Іван. — Це життя треба брати по-філософськи. Це властиво і не життя справжнє, а сон життя. — Іван підняв голову. — Так, — казав граф далі. — Сон. І коли ви будете дивитися отак просто, мацати речі руками — не повірите. Чи не хотіли б зайти до мене? — Іван загально подивився на графа, але не відповів. Граф продовжував: — Нічого, кажу вам, Іване Григоровичу, не лякайтеся і думайте не одним днем, а всіма днями і не з землі, а з неба. Чи розумієте, що значить це слово Київ? Воно значить схід сонця. І гляньте: чи не є це дійсно схід? — і він показав на безмежний простір лівобережжя, що над ним, ніби кусень круглого вогню, горіло світило вселенної. — Або гляньте знов на того чавинного князя, — казав далі граф. — Тож він так само гнав нас нагаями отуди-о де той обеліск, щоб візантійські комісари обернули нас на правовірних... — Зустрівся зі здивованим поглядом Івана і говорив далі: — Нам ті чужинні ідейки хоча й затісні, але Бог не дав нам права бути кравцями на міру. Бачили тієї ночі? Вилазили. Зі шкіри власної...

— Хм, — пхикнув Іван і ніби посміхнувся сірим ротом, його очі глибоко, мов могили провалені, другий день без їжі. — Якто? — промовив Іван. То значить любити нам затісно? — Граф забурчав, ніби лев, що його вдарено по зубах. — Гмм... Не тому. Ми двобігунові. Христос сам на собі ніс свою земну кулю, без вісі, без бігунів. Ми ж так не потрапимо. Нам треба рівноваги, розумієте? Правда з одного боку є правда, але і другий бік — неправда. — Ненависть? — питає Іван. — Коли вас триматимуть у правді забажаєте неправду, у любови — забажаєте ненависти... Контрасти конечні, щоб пізнавати лице. Ненависть — другий бік правди, її мінус, і коли б християнство якось знайшло компроміс з тим, воно менше ненавиділо б, а більше любило б.

— Ну, а Маркс? — уже сердито з голодним огнем в очах вимовив Іван.

— Те самісіньке. Женеться за правдою, деж те друге. І лютує, і ненавидить, і сіє зло, а того й не хоче розуміти, що людина це суміш, як і все, зрештою, що на землі... А можливо і у всесвіті... І в лиці самого Бога? Ніколи. Проти людей. Воюємо негарними засобами проти самих себе. Ще не збагнули де центр тягару, ще не прийшли, — казав граф і далі мимрив щось, мов п'яний. Іван уже прихильніше дивився на нього, потім обидва, без змови, встали і пішли. Іван похитувався, весь зім'ятий, ніби довго валявся на дорозі під ногами. Його ноги тонкі, високі, хистки, халяви заширокі, один чобіт у носку показує зуби. Граф усе ще міцний, роки, здається, не чіпають його, іде рівно, довга, сіра, вичовгана капота, на ногах зашлапане нечищене взуття.

Ішли поволі, ніби проходжувались, минали інших, що вже там то там з'являлися. Погляд Іванів прояснювався, думки відсвіжили. Бачив молодих людей парами, що ішли підруку і сміялися, бачив, як летіли голуби, бачив вітрильники на Дніпрі. Граф ішов поруч і говорив, щось з історії, щось абстрактне, намагався відтягнути Івана від цього дня і цього місця і надати йому більше виглядів, більше перспективи. Він так і казав одного разу: — Коли б наші люди та могли трохи відчувати перспективу, вони не потребували б бути все такими великими. Замість великих переворотів, вони робили б великі машини....

— Тож хочемо догнать і перегнать, — буркнув Іван.

— Не знаємо лише кого... Кажемо Америку, а переганяємо самих себе... Американець вірить у діло, а ми в небесні калачі і, можливо, навіть у груші на вербі. Щось, як Колумб чи Коперник. Фантасти. Людина, мовляв, може і без штанів, бо ж у раю ніяк не личать фраки. Наші суперники тим від нас щасливіші, що потраплять бути і без штанів і у фраках одночасно. Я сам бачив у Лондоні голу людину з циліндром на голові, що співала на площі „Алілуя", хоча там за один поцілунок на вулиці арештують.

— Його не арештували? — запитав Іван.

— Арештували, розуміється. Але то не був божевільний. Дістав три роки в'язниці, але й виграв сто чи скільки там тисяч долярів, бо це був американець, що заложився на цю суму, доказуючи, що людина у своїх діях може бути необмеженою. Благородні наміри. А думаєте, що наш Іван Іва-

(Зак. на стор. 25)

Петро КАРПЕНКО-КРИНИЦЯ

Устим

Хвища зм'шалася в тьмі оп'вніччя
З Брамса мадярським танком черга п'ять.
Звуки — у вікна, мов шквиря в обличчя...
Шиби, здається, від звуків дрижать.

Світло так сліпить різке!.. Волохаті
Пальці нервово гортають листки...
Б'лий щоденник... Як душно в кімнаті!..
Звуки — у вікна... У зшитку — рядки:

...І пригадалась наша зустріч незабутня.
Ми тільки трет й день у Києві. Весна.
А у думках село... Дороги каламутні,
Що привели сюди... І я така одна.

Стою під баштою каштана субіч дому.
Бренить духмяний вечір... "Здрастуйте! Отак
Живем сусідами, а й досі незнайомі..."
Я аж здригнулася: усміхливий юнак —

Переді мною... В'дпливали дні на прощу
Глухої вічности, й народжувались дні,
І став юнак для мене другом найдорожчим,
Любов'ю першою озвавшись у мені...

О, мій Устиме! В сполов'лій каламуті
Життевих збдуд нам щастя випити дано:
Ти ось уже — в педагогічнім інституті,
А я медичного — студенткою давно...

Н'г, що танцюють, густе тупотіння
Лунко — в кімнати шорстку тишину,
Ніби з пітьми хтось гострюче каміння
В пащі сіяючі в'кон швирнув.

Гуни гримлять? Зааркапену жінку
Кіньми татари волочать презлі?..
Пальці нову відкривають сторінку
в білому зшитку на чорнім столі:

...За що, за в'що ця диявольська покута?..
Арештували батька вчора уночі,
Сьогодні вигнали мене із інституту,
І залишилося одно: сиди й мовчи!

Так перерізано моїх надій дорогу,
Немов ланцетом непотрібний нерв. І де ж,
В чиїй душі на цій землі шукать підмоги,
І до яких свій крок скеровувати меж?..

Я розказала все у розпачі Устиму:
Що ми втікли з села у Київ — куркулі,
Що батько мій, коли країна крилась димом
Війни, в Петлюри був — це знали у селі,

Що ми, до Києва, зм'нили п'ять околиць
Малих і більших міст... Усе розповіла.
І мій Устим, — непосидючий комсомолець
І пролетар, — замисливпшсь, не міг чола

Свого підвести довго й глянути на мене.
Я ждала вироку, як жде страждань кінця
Напівпритомний пацієнт, жарінь шалена
В якім чергується із холодом мерця.

— Ну, що ж, — він міцно стис мою безвольну руку, —
Я не лишу тебе, ніколи не лишу! —
І ось я радісна, в обіймах дужих муки,
Сльозами зрошуючи кетяг слів, пишу...

Хвища. І звуки — з навпротнього дому,
Звуки — мадярський танок черга п'ять —
Б'ються у вікна, як птиць невідомих
Зграя недобра — і шиби дрижать...

Душно! Кімната здається, мов клітка.
Св'тло... І світло здається різким...
Тінь незугарна від пальц'в — на зшитку.
Білий щоденник і чорним — рядки:

...Сьогодні йшли ми по Шевченківському бульварі...
Там, де медичний інститут... Згадалась днів
Моїх студентських метушня... І, як примари,
Спливли всі смутки переміряних шляхів...

Неначе спогади, каштанів мертве листя
Кружляло й падало на вичовганий брук,
І так захоплено маленька наша Христя
Його ловила у долоньки ніжних рук.

Це все було таке звичайне і незвичне.
І був привабливий, до болю дорогим
Бульвар Шевченка. Інститут педагог'чний
Ми проминули, де учився мій Устим,

І далі йшли... Тепер — озброєна вітрами
Осіння ніч взяла вже місто у полон.
Христинка спить, сама, як лялька — між ляльками,
І може сниться їй про листя дивний сон.

М'й муж готується до лекцій (він у школі —
Учителює). Я на кухні лиш одна.
І от записую: на звабнім видноколі
Мого життя — така жадана тишина.

Я не надякуюся Мойрі за цей спокій
В душі, журою потолоченій моїй...
Устиме, вимріяне щастя карооке,
Клянуся нашою дочкою, дорогий,

Що навіть смерть нас не зуміє роз'єднати.
Любов безсмертна, як життя! У кожну мить
І час, я вірна залишусь: жона і мати,
Як роду нашого закон і честь велить...

З дому навпротнього — звуки зловіщі,
Врівчасті звуки — у вікна ясні.
Хвища шурстить, і ось раптом ця ж хвища
Вие вже в ночі гучній далині.

Голосно! Дико! І потім, свавільна,
Тихшає, ніби стає нежива...
Пальці щоденник гортають повільно.
В пальцях тремтячих сторінка нова:

...Страшна ця оргія війни у Подніпров'ї,
Середньов'ччя це, воскресле на землі,
Де лиш руйновища, повніють ріки кров'ю,
І тінь гойдається німецької петлі!

Я запишу, щоб пам'ятать на віки вічні
Неуявиме людознищувачів зло:
Вони поз'їхались палить, до цього звичні,
У кулеметному оточенні село,

Яке змінили ми на вимучене місто...
Гарячий дим і стріляпини тріскотня,
Гранатні вибухи, прокльони і змійсте
У небо полум'я знялось — на сконі дня...

Я опритомніла в хатині лісниковій
(Устим дав кров свою для мене!) уночі:
Щось шепотів повстанцям лікар сивобровий
І він стояв, із автоматом на плечі —

Мій дорогий... Але сказать не міг ні слова,
Що вже дочки нема, що в попелі села
Її притоптано — пелюстку волошкову...
І вдвох... Лишилися ми вдвох... Нам путь лягла...

Ніг тупотіння ввірвалось оглушне
Тих, що танцюють під звуки лункі...
Душно в кімнаті холодній, ой, душно!..
Білий щоденник і чорним — рядки:

...У всескоряючих тривог коловороті
Відбушувала, скаженіюча війна.
І на питання непокоїсте: — що ж потім? —
Прийшли скитальські табори і чужина.

Якесь незвичне прочування огорнуло
Мене, навіюючи сум, і я не та,
Що рік, позаторік тому... На серце чуле
Злягла незнана ще, терпкава тягота.

Ох, ця Баварія, мов урма чи пустиня,
І я — стеблина у пустельній сіризні!..
Боюсь майбутнього... Провалля чорно-синім
Воно все сниться, уявляється мені...

Але навіщо цей докучливий неспокій
Мене стискає перевеслами хвилин?..
Уже ж нас троє знову... Ми — не одинокі:
В нас народивсь, як життєствердження, син...

Хвища — у вікна: невговтна і люта...
Повінь ударила звуків дзвінких...
Вдарила й — що це? — нічого не чути
Тільки ляскоче відлунистий сміх.

Гуни радіють? Украдену жінку
Половці кіньми волочать презлі?..
Пальці нову відкривають сторінку
В білому зшитку на чорнім столі:

...Так от який він, океан!.. Зелено-сіра
Гучить глибінь, в душі розбурхуючи щем...
На реях пружистих вітрів, як жовта гіря,
Висить, гойдаючися, місяць... Ми пливем.

Крикливих птиць за нами зграйка невесела
Полює пристрасно, торкаючись води,
Немов думки, в яких вирізьблюються села
І силуети міст Отчизни, і сади,

І все, усе... Мені здається я ніколи
Не повернусь уже назад... Глибочина
Підносить скирти хвиль гримучих доокола...
Вогні... І палуба... Й безмежна далина...

Хвища — у вікна січе посивіла...
Тупіт і музики хвилі тремкі...
В пальцях сторінка змережана біла,
Чорні на білій сторінці рядки:

...Нью-Йорк — чудесне місто! Другий рік ми в ньому...
Я на Мангетені цвіту серед споруд...
Тут і від бруду тошнота — не те, що вдома —
Це особливий і приваблюючий бруд!

Врости й живи — не скептицизмом пілігрима...
На життьовій сковзнувся линві — умирай...
Ніяк не можу зрозуміть того Устима
Чому вижається все більш йому свій край?

Дурне бунтарство! Неуміння підкорити
Собі реальности хижацьку суєту...
А цей мадяр... Ну, не дає мені і жити...
Такий упертий... Має душу золоту...

І має каделяк... На ріверсайді дім теж...
Співвласник фірми, де прибутки — міліон...
Учора вимовив так солодко: "Ходімте ж..."
І я, здавалося, пливла в казковий сон...

І от чим більше приглядаюся до нього —
Стає він виразно якимсь мені близьким...
Я полимилилася у виборі дороги,
Бо що насправді мій розгублений Устим?

Але... Я борсаюсь тепер, як у тенетах
Перепелиця — в лабіринті почуттів...
Мій Боже, правий, де той шлях, дорога де та,
Якою б Ти мене, вщасливлену, повів?..

Музики радісний грім долинає
З дому навпротнього... Північ... Метіль...
Тихо в кімнаті... Нікого немає...
Тільки щоденник розкритий і біль...

Душно! І тиша наїжилась... Дзвінко
Падають тиші густі пелюстки...
Пальці нервово гортають сторінки...
В білому зошиті — чорним рядки:

...Жахну подію довелося пережити:
В передсвітанок, як із праці йшов Устим,
Його звалило авто з ніг несамовите,
І щезло десь, на вітровінні голубім...

Чи випадково це?.. Три місяці в лікарні...
І вдома — два, хоч і здається — цілий рік...
І заощадження повивітрились марні,
А він... Який тепер із нього робітник?

Та і потрібен він мені такий навіщо?..
Його й думки мені чужі про рідний край
І заклинання цього світу... Ще зловіщий
Загостить час — і арештує ефбіай...

Я ці слова пишу в помешканні новому
(Усе протекція!) на ріверсайті, де
Навпроти дім його, о, ні, не дім — хороми,
І лип рясніючих подзвіння молоде.

І часто кеделак шугає, мов привіту
Палкого оклик, що з захопленням ловлю.
І він, мадяр цей, не дає мені і жити,
Оцей джентльмен, якого може я й люблю...

Хвища змішалась, не знаючи втоми,
З Брамса мадярським танком черга п'ять.
Звуки — у вікна, з навпротнього дому,
Шиби, здається, від звуків дрижать.

Світло так сліпить різке! Волохаті
Пальці сквапливо гортають листки...
Білий щоденник... Як душно в кімнаті!..
Звуки — у вікна... У зшитку — рядки:

...Чи з чорта поміччю чи Бога, а кінчаю
Клубок домотувать вагань, і ставлю хрест
На всім, що є і що було в нас, хоч і знаю —
Це все в Устима викликатиме протест.

Хай скаженіє! Рід мій багнув споконвіку
Неперебірливо багатства й права — жить...
І от ніякою мораллю крови крику
Я теж не можу (та й не хочу!) заглушить.

Що на віку своїм прийшлось мені зазнати?
Нічого доброго! Який же судія
Мій крок огудить і в безчесті звинуватить
За те, що хочу жить по-людському і я?

І де той кодекс у згромадженні сторінок,
Який вину лиш у мені б одній знайшов,
Коли любов у цьому світі — тільки ринок,
І тільки бизнес, розрахунок — не любов?

Чому ж лишатимусь я винятком, що хочу
Врости в цей грунт, і в заспокоєнні забуть
Мої, черемхою не випахнені, ночі,
Мою безрадісну і віхолисту путь?

...Бреде зима... По підвіконню ходить вітер...
Шугає каделяк за вікнами — вже й мій...
Про все домовилися: просто і відкрито...
Мадяр? Нехай мадяр на линві життьовій!..

Зі мною син... І я іду... Без повороту!..
Який і як мені ще квітнутиме май?..
Ну, що ж, Устиме... Так не хочеться скорботи...
Прости... Не гнівайся на мене — і прощай!..

— Як же це? Чуєш? Вернися!.. — Грохоче
Реготу буря, як моря прибій...
Очі великі... Здивовані очі...
Плаває дим у таверні їдкий.

Так, зрозумів: це він ще раз в уяві,
Тількищо читаний, зошит гортав...
— Пане... Нєх зе мном пан випе!.. — лукаво.
— Бросіла? Випей со мной!.. Нічерта!.. —

Віскі... Склянки... І коньяк... І мадера...
Боми... Бліді сифілітики... Дим...
Різко Устим підіймається, й двері
Хряскають різко за ним.

Хвища голосить, і вітер у груди
Б'є, щоб печаль остудити жарку...

Кроки повільні... Дорога — в нікуди...
Ніч омертвіла — в сліпім тупику...

Брамса мадярський танок... Ніби з ляку,
Серце завмерло, відчувши цей дзвін...
В сполосі мерклім уяви заплакав
Син.

Кроки повільні... — Це що? Телефонна
Будка на розі?.. — І рурка — в руці.
Номер накручено... Порожньо й сонно...
Чиста застигла сльоза на щоці.

— Небо? Прошу канцелярію Бога!
Викличте Бога!.. Говорить земля...
Пекла пожежа залляла дороги...
Чорт воцарився!.. — І вітер швирля

Снігу колючого пригорщі в очі...
Будка розчинена... Рурка — німа...
— Значить, і Бог озиватись не хоче?
Що ж це, виходить і Бога нема? —

Руки тремтять, як від корчистих болів.
Ноги холонуть і хвища гуде.
Хвища і регіт. Устим збожеволів.

— — — — — — — —

Нью-Йорк, серпень, 1952.

Леонід ПОЛТАВА

Дума про кабзаря

Двадцять чотири танки тигрячим стрибком кинулись — і прорвались на захід. Танки не тяжкі, по два чоловіки в команді, короткорукі гарматки діставали недалеко, але все таки це був тріумф: на три десятки кілометрів, під Харків прорвалась радянська влада! Колона вантажних автомашин, що втопали у безпросвітній дорозі, потрапила під точний вогонь гарматок. Сонце барилося за пагорбами і палаючі авта присвічували шлях танкам, людей опанувала дикість, несамовите бажання гнати вперед, туди, де на обрії відсяювало у першому сонці височенне місто, попалене, попечене, своє. Від захвату забивало дух, люди не тямили себе.

Ворон і Воронов. Жартували з цього в частині. Навмисне їх посадили в один танк. Ворон — з-над Дніпра. Воронов — з-над Волги. Чорнявий — і білявий. Карооокий — і синьоокий. Безпартійний велет-коваль — і партійний, колишній механік, — оце Ворон і Воронов.

Тяжко було Григорію Ворону. Плечі — ширші танка, колінами впирався в гарматний замок; сталевий люк, що зверху, зашлемованою головою підважував. Давно тягло з Азії в Україну, та між чужими було спокійніше якось, і заробітки не колгоспівські. Удома залишив Григорій старого батька, посилав йом угроші, а батьків брат — хатину відступив і "на музики в село старого виводив", — так дядько до Григорія писав. Бо сліпий Ворон був на всі руки майстер, сам скрипку робив, сам і грав на ній перший раз, кожне весілля обігрував новою скрипкою.

Воронов — худастий і низькорослий, гострий на слова, носив їх повні кишені, колись механікував у Харкові, а потім партія підвищила, та він від того не повищав; вважав місто своїм, бо в СРСР — усе своє, од Москви до самих окраїн, рвався в Харків, наче до рідного. Як з таким не подружиш, та ще в однім танку, та ще й на фронті?

— Їдем?

— Їдем! — і Ворон, не бачучи обличчя водія, знав, що той у цю мить весело підморгує.

— Берем?

— Берем! — і Воронов знав, що в цю мить Григорій Ворон набирає повні груди повітря, і тоді стає менше повітря в широкому полі, здоровий, чортова мазниця, добряк і тихоня!

Ще кілька італійських підвід розвіялося з димом. Сонце пішло вгору. Просто перед собою в долині побачили танкисти село, повішених на майдані та довгі жерла протилетунських гармат, наведені на груди червоним танкам. Напевно той, тичкуватий, що самотньо на горбовині бовванів і зник, — сповістив німців. Дві години минуло, як кружляли в запіллі, — два танки, ніби часові позначки, залишилися чорніти на земному циферблаті. Командирський, пострілюючи вниз, побіг у поле, в прогалину між двох сіл. За ним широкою погнутою лавою — крицеві побратими.

Двадцять два танки мали один шлях, хоча й різні думки. Хто хотів свою Україну, хто — собі Україну. Про політику ніколи не говорили між собою Ворон і Воронов. І як говорити, чи таке й на думку спаде, коли ворог — один, навколо. Повисати на гілляці нікому не хочеться, ні від чужих, ні від своїх. Ані грудей наставляти під занадто важкі три грами. І танки гули дружньо, одним голосом з двадцяти одного мотору, бо двадцять другий — пішов разом з людьми під воду, пробуючи перебігти крихкий місточок, виконуючи гострий командирський наказ...

Що не добили кулі й набої — те добивали здиблені коні. Довга транспортна кінна колона звивалася зміюкою, дибилась, пробивала боки дишлами фургонів! — Гальт! гальт! — верещали на мадярів німці, ускочивши в панцерне авто і втікаючи. Назустріч їм вибігло ще кілька коліщатих панцерок, побачили, що непереливки, застрочили з дурної голови по танках і, ледве вичекавши своїх, гуртом дали вноги. Червоні танки погнались. Ліве крило залишалось вкінці, бо довелось шикуватись в небезпечну колону, шлях пролітав через закурене боєм село, — так Ворон і Воронов опинилися в самому кінці крицевого ключа. Зненацька пудова рука Григорія штовхнула у ватянкове плече водія.

— Що там? — крикнув Воронов.

— Дивись! — рукою відповів Григорій: та сама тичкувата постать, що бовваніла на пагорбі — стояла перед ними, зовсім близько, вчепившись переляканими очима в червонозорий танк. Воронов різко осадив машину, не приглушуючи мотору.

— Наші бойци! Наші!.. Ідіть, ідть, — забелькотів тичкуватий і по безкольорових очах не можна було пізнати — з радости чи з переляку тряслись його довгі мотузяні руки.

— Що сталось? Хто ти? — по-російськи, ставлячи триповерховий дім, крикнув Воронов, вигинаючись із люка.

— Там, там... — мотузяні руки показували за ріг мазанки, похиленої від горя хатини, — там враг совєтської власті, там... два!

Часу на роздумування не було, колона десь гнала вперед. Та партійний квиток примусив Воронова вискочити з розігрітого танка, а за ним, захопивши автомата, сплигнув і Григорій Ворон, роздвигнувши півсела плечима.

— Там, — ще раз промовив тичкуватий і руки його сплелися, справді як мотузи, зашморгом. Він уже видко отямився й вишкірив зуби: — Співає антисовєтські пісні!.. Прийшов у село й агітує, хтось їх підвіз, із хлопчаком... а я тут случайно остався, я сам більшовик, безпартійний, конечно, но більшовик. І врагу не попущу!.. — задихаючись він струснув довгим, обвислим пальтом і, підбігаючи, потягнув танкистів за ріг хати. Григорій Ворон цупкіше стис автомат.

Під золотими осінніми вербами, що відгороджували безтинні хатини від шляху, спиною до трійки сидів старий. Широченні, колись дивної сили, плечі розпирали свитку. Сива непокрита голова, підстрижена під стрішку, трималася рівно і навіть гордо на тугій оголеній шиї. Старий, видко, про щось думав, глибоко й зосереджено, і тому, ніби нехотячи прощаючися з думою, повільно-повільно повернувся на кроки.

— Спасибі, люди, що не забуваєте... А де ж мій хлопець? — Старий повагом підвівся і тоді стало видно кобзу, що лежала в ногах, зіперта на клуночок, і його обличчя: кругле, міцне, обрамлене сивими пасмами і — незряче.

Григорій Ворон зблід і опустив автомата.

— Ти співаєш? — струснувши головою, різко озвався Воронов.

— А співаю. Чого ж мені не співати, як ті душогуби повтікали? Можу, бо слобода прийшла, і заспівати. Що хочете, чи старовинних козацьких, чи може веселої?.. — він підніс руку і перебирав пальцями повітря, наче струни. — Оживайте, люди, — ще додав; його погідне лице посміхалось, а незрячі очі дивилися кудись у небо, може просто й на сонце.

— От!.. — сіпнувся тичкуватий злорадно.

— Ах ти ж, сволоч! — розлючено ошкірився Воронов і шарпнувсь по револьвер, якого, разом із кобурою, залишив згарячки у танкові. — Пристрель!

Григорій Ворон, зненацька незвично-пружно по звіринному, скочив до сліпця, і смертельне очко його автомата завмерло на грудях Воронова:

— А як не пристрелю? Скажеш?

Тичкуватий засіпався, позадкував, ховаючись наполовину за низькорослого Ворона. На обличчі сліпого промайнуло здивування і якась, більша від смерти, тривога. Вітерець тріпав його сиву чуприну, а сам стояв непорушно, могутній у своїй закритій силі.

— Пристрель! Або тебе пристрелять! — Воронов кам'янів, обличчя перемінилося в гранітну різьблену маску.

— Доведеться, — дивно спокійно відповів Григорій Ворон. — Ну, прощай, Воронов... Був ти мені за друга, а я й не знав, що ти така сволоч, — і автомат довгою чергою заглушив слова: Воронов з тичкуватим лежали навхрест на землі.

Потуманілими очима глянув Григорій на сліпця, що стояв непорушно. Обличчя його не змінилося, тільки високо звелись брови... Григорій кількома стрибками досягнув дверей хатини і вдарив кулаком. Двері відчинилися в ту ж мить, видко господар стояв під ними і все бачив.

— Хазяїне, — Григорій ткнув його пачку десяток, — візьміть його й пригляньте... Живим буду — за все віддячу. — А тоді швидко підійшов до старого, охопив долонями незрячу сиву голову, пекучим цілунком поцілував у чоло:

— Прощайте, батьку. Це я, Григорій...

— Знаю, — промовив сліпий, оббігаючи пальцями обличчя сина. — Голос у тебе змінився, чи не перестудивсь?

— Не спав, у танкові... ми прорвались...

— А... — дрижачою рукою сліпий гладив синове плече. — Іди, як треба... — і Григорій ступив крок назад, ще вдивляючися у величне, карбоване обличчя, а потім круто повернувся і, перескочивши через трупи, побіг до свого танка наздоганяти колону.

ЄДИНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ СКЛАД ВУГІЛЛЯ В ТОРОНТІ

SCARBORO FUELS

Власник: Є. Охітва

Продаємо добре чисте вугілля, маємо на складі тверде і м'яке вугілля, а також різне вугілля до стовкера і бловера, продаємо також дрова. Ґарантуємо добру обслугу.

Замовлення слати:

SCARBORO FUELS — St. Clair Ave. East, Scarboro Junction — Tel.: AM. 1-1371

А. ЛЮБЧЕНКО

ЩОДЕННИК

Сьогодні мають привезти до Львова Лесика. Сестра п. О., з якою бачився днями, і яка не має дітей, дуже хоче взяти його й Остапа до Коломиї. У Дрогобичі він ходить до школи лише двічі на тиждень, бо школу перенесли за два кілометри. Годують теж погано. Д. дуже нарікають, дарма що родичі. І так от, взявшись переконувати, заґітували мене віддати малого до Коломиї. А я тепер передумав, занепокоївся. Краще б малого не зривати з місця, до якого він звик і де йому зрештою не погано. Три тижні тому, коли його привозили до мене, він виглядав цілком добре. Він поправився, поповнів. Його там люблять. Одне тільки: тепер Д... не дадуть своїх харчових карток, оскільки Остапчика там уже не буде, і хто-зна як тепер у О-в харчуватимуть малого та скільки вимагатимуть платні...

Хотілося б мені з Лесюком не розлучатися. Може, візьму я його до Криниці з собою. Може назад одішлю до Дрогобича. Ось уже третій день міркую і ніяк не можу розв'язати цього складного завдання. Найбільше заважає мені в усіх моїх справах моя клятуща хвороба. Коли б не вона — як легко все вирішувалося б!

6. 3. (1944) Понеділок.

Вчора год. об 11 ранку поїхав до Дж-би. Привезено дітей. Лесик сховався за двері, а коли я ввійшов до кімнати й привітався з інженером, він вискочив з-за дверей і стрибнув мені на спину. Дуже втішений, що мене знову бачить. Була гарна погода, і я, взявши Лесюка та Остапчика, пішов з ними гуляти до Стрийського парку. Дивилися на лещетарів і на катання на саночках з гори. Потім гралися: хлопчики били мене сніжками, а я їх — дуже це їм сподобалось. Вертаючи додому, питаю Лесика: "Може тебе назад до Дрогобича одвезти?" "Ні, ні, не хочу" — аж злякався, і додає: "Я вже краще поїду з Остапом до Коломиї". Тоді питаю: "А чого б ти найбільше хотів? Куди їхати?" "Я хотів би бути з тобою, тату, — куди ти поїдеш, туди і я." Це було особливо зворушливо. Він дуже скучив. Потім, у хаті весь час тулився до мене, сидів на колінах, цілував мене і просив, щоб не йти. Ще ніколи не був він такий ніжний. Аж тремтить за мною. Чи не почуває, що насуваються тяжкі часи, боїться розлуки. Питає ще: "А хто тепер у Києві — німці, чи більшовики?" "Більшовики", — кажу. "Ой, а де ж баба? Що з бабою?" — занепокоївся малий. Я його заспокоїв. Він, виростаючи, стає допитливішим, чутливішим.

Сьогодні зрання був у мене Д. Г. Він привозив автом свого брата — лікаря Б. і до мене завітав. Поговорили трохи. Оповідає, що коли я сидів у в'язниці, В. був у нього, жалівся, що його, мовляв, галичани спочатку піднесли, а потім кинули (подумаєш — величина!), а згодом, коли між ними зайшла мова про мене, каже В.: "Це тут у Галичині галичани зробили з Любченка великого письменника, а там, у нас, він був майже непомітний і не вважали його талановитим." Та й ще говорив про мене погано, неприязно. Це — син мого приятеля! Це — той В., якому я колись раз-у-раз шоколяд таскав, а після арешту батька грішми допомагав. Все ж таки хочу думати про нього краще — отже, думаю, що це він говорить під впливом тієї бездарної білялітературної шантрапи, що тепер сюди понаїздила. Д., між іншим, вичитав його, покартав, сказавши: "Саме тому, що Любченко сидить тепер у в'язниці, ви не маєте права очорнювати його, а навпаки — говорити мусите про нього тільки добре, бо ви ж його знаєте віддавна, і до вашого голосу будуть прислухатися." Я вже віддавна помітив, що він (В.) псується. Він пішов надто легкою дорогою, нічого порядного з нього не буде вже. Але я, поза всім, не сподівався, що він такий...

Бої з більшовиками відбуваються у Підволочиську. Львів знову почав евакуюватись.

7. 2. (1944 р.)

Вівторок, вечір 7½ год. У палаті — тишина. Сусіди-хворі сплять. Почуваю себе значно здоровшим. Вчора оглядав хворих у нашій палаті професор-німець (директор усіх клінік) Шульц. Мене привітав з тим, що хвороба моя не є явищем органічним, але — передусім нервоз шлунку і кишок. Сьогодні мій лікар М... повторив мені те, що сказав Шульц, призначив на завтра ще раз рентґен, порадив надалі суворо додержувати дієти, не палити, не пити і мати при собі .... (нерозб. слово. Ред.) та лієчку, щоб на випадок квасоти одразу ж промити як слід шлунок. Якраз я собі вже придбав і те і друге. Д-р сказав, що завтра мене виписує з лікарні, оскільки я вже можу без неї обійтися (**втретє переборов я тяжку напасть** — адже в перших днях мого перебування тут конче хотіли мене оперувати — я таки справді маю щастя, доля ще дбає про мене!), — а, крім того, наближення більшовиків, мабуть примусить мене кудись виїздити — однак потрібен час для налагодження справ. — А де ж більшовики? — питаю. — Зайняли Збараж, рвуться до Тернополя. — Отже, справи погані. Я хутенько склав деякі речі, щоб завтра менше мати мороки, і хутенько рушив з лікарні. Заїхав до видавництва, віддав книжки. Питаю про новини, про ситуацію. Кажуть мені, що поки що нічого небезпечного нема, що Збараж дійсно занятий, але радянськими партизанами. Проте ба-

чу в цих відповідях якусь публіцистичність, не почуваю щирости й переконливости — навпаки, невпевненість. Хотять самих себе підбадьорити. А Ю. С. став якийсь холодний.

Звідти рушив до Д. Там теж занепокоєння. Пішли п. О. і я з нашими дітьми до дентиста. Вирвав Лесюкові одного зіпсутого зуба. Потім повів Лесюка до парикмахера і там постригся. Лесь страшенно задоволений, що ходить зі мною. Сестрі п. О. я подякував за співчутливість і бажання взяти Лесика, але заявив, що тепер час дуже непевний, тому я сина лишаю при собі і цими днями вирушаю з ним на Криницю. Ще раз подякував усім і докладно обґрунтував, що саме так мушу зробити. Ніхто з них нічого не заперечував, мусіли погодитись. П. С. пообіцяв допомогти мені з від'їздом. Але згодом розговорилися. Про те, що Криниця, тим паче для мене, є дуже небезпечна (і щодо більш. аґентури і щодо поляків, які на випадок більших ускладнень конче будуть мститися). Я вже маю з Кракова дозвіл на Криницю, багато хто знає вже про це (бо справа йде офіційно через УЦК) — отже, й вороги мої напевно про це знають. Дуже небезпечно! А що стан мого здоров'я покращав і лікування в Криниці для мене не обов'язкове, — то я сміливо можу рушити кудись в інше місце, а загал хай думає, що я до Криниці. Думка непогана, але побачимо, що скаже завтра рентґенізація.

Ішов сьогодні повз в'язницю, у якій сидів нещодавно. Бачив вікно моєї одиночки ч. 40 — помітив ту надщеплену трошки дощечку на коші вікна, яка створювала шпаринку, що через неї не раз споглядав я шматочок подвір'я, увесь мій зовнішній світ. Він був такий малесенький, такий обмежений, але тим буйніше грала моя уява, несучи мене далеко поза цей куценький світ, у якому було кілька полін дров, трохи тріcок, трошки соломи на снігу, а під час одлиги — калюжка, оточена драглистими берегами сірого, ніздрюватого снігу, де відбивалась латочка неба або під вітерцем морщилась поверхня, бігли дрібненькі брижки. І все це було таке дороге, що, здається, заради нього, заради можливости бути з ним, спостерегати його, любити його, — я тільки й прийшов на світ. Так, у в'язниці я по-новому відчув життя, я, безперечно, збагатився. Сісти б тепер десь у тихому куточку і працювати, працювати...

І. ЛОБОДА

КОЛИ ДОЗРІВАЄ СВІДОМІСТЬ...

..."Наповніть свого духа й цілу душу ідеями і враженнями вашого століття"...

Ґете

Людина так легко звикає до всього: безсонних ночей, гуку гармат і потужного реву моторів, до божевільного наступу й безвладного відступу... Звикає. —

І сприймає всі незгоди химерної долі покірно, щоб втратити все те, що дає їй право на назву — л ю д и н а.

І зовсім не дивно. Чи ж не ми з вами приречені на існування в добу найвеселішого тріюмфу людського звірства?..

Ще трохи і ви... втратите здібність думати.

Зрештою, хіба ви здібні думати, коли шолом стискає сталевим обручем ваш череп. Коли плече вічно муляє ремінь ґвинтівки; коли ґранати, патронташ, протигаз... витягають із вас останні жили і немилосердно обчухрують стегна?!

Вибачте, але тяжко бути людиною.

Ви ж, просто-напросто, автоматична лялька.

Хіба ж ви вояк, коли ви навіть не знаєте, чому у ваших руках ґвинтівка?

Ба, ви ж зовсім не розумієте, яким чином і чого ви опинилися ось тут, у безконечному потокові сірої маси людей, гармат, тягачів, танків...

Як це сталося? Чому зачерствіла ваша юнацька душа, а змучене тіло почорніло від дорожньої пилюги, змішаної з їдким потом? Як довго ще буде на вас оця брудна й гидка до бридоти уніформа?

Ні, вам таки тяжко впізнати себе. Вам наказали одягнути її, уніформу, — ви зодягнули її. В ім'я чого? "Батьківщина в небезпеці!"

Хто ж це сказав? Тепер ви й справді пробуєте думати. Довго й завзято шукаєте змісту того чарівного слова десь у хаосі підсвідомих думок і... не находите його.

Чи справді у вас є Батьківщина? Ваші скроні стискають сумніви. Ви ще не знайшли бажаної розв'язки, а вже опинилися там, де двигтить земля від дикого реву заліза.

Прифронтова смуга. Десь далеко, вгорі, переможно гудуть ворожі ескадри.

Мить. І глухі детонації вибухів колишуть будовами. Ще хвилина. Ще. Гуркіт. Море вогню — це палахкотять, конаючи в смертельних судорогах величезні будови п'ятирічок. Дим. Вогонь. Пекельне сяйво ночі танцює над містом, вогненими язиками пролізає крізь вікна, двері; розріджує темінь зелених алей, скаче по хідниках, вулицях... Лиже з зловіщим поспіхом трупи жінок і дітей. Довкола тріск, крик. Несамовитий крик розпачу в порожнечу...

Ваша душа розриває пута байдужости. Вона кричить і цей крик розпачу відчуває кожна фібра неспокійної душі. В очах мерехтить каламуть, наче сяйво бурштину. Тремтять засмаглі губи і ледве чутно шепочуть: "Ворог. Клятий ворог!"

І тоді ваші руки по-новому стискають ґвинтівку, тепер ви з якимсь упертим завзяттям відрубуєте кроки за лафетами гармат, безстрашно повзете в диму з ґранатою туди, де захлинаються, клекочуть ворожі кулемети.

Ще мить і ви скажено січете із автомата по наступаючій лаві зелених мундирів, б'єте до останнього патрону... Шаліє розбуджена, понівече-

на душа і ви без надуми кидаєтесь з божевільним ревом "Ур-р-а-а-а!" на багнети.

Ви наступаєте з гнівом, відступаєте, стиснувши щелепи, бо ненавидите того, хто обернув вашу землю в руїну, згарища, попіл.

Ви відступаєте. І відступають розбиті, розшарпані в нерівних боях незчисленні з'єднання Червоної Армії. А за вами розтопленим чавуном, залізним потоком розлилися по широкім степу ворожі армії у шаленому каступі на схід.

Степ мовчить, стримуючи гнів, вичікує...

Кають знеможену землю залізні потвори. Ідуть у переможному марші загартовані в боях крицеві батальйони смерти. Горить степ. Плачуть обгорілі жита ранковою росою, стеляться непроглядні тумани, а безмежні шляхи все ворушаться й ворушаться ще незнаною в цих степах сараною.

Дзвенить брук великого міста. У кованих чоботях ідуть понурі чужинці. У руїнах лежить спалене місто: димить, кидає останні снопи світла назустріч ранкові: світло мацає зелень мундирів, скаче по призматичних, закам'янілих обличчях.

Десь ще довго гарчить кулемет...

А брук так само дзвенить, як і перше й у смертельній агонії все ще корчається будови-велети. А над містом — прокляттям трикутнику століть — реве новим акордом симфонія Бетховена.

Біжать дні, підкрадаються ночі. Гупають гармати. І знову нові міста і села... Дим. Прокляття. Стогін. Ви відступаєте.. Нарешті вам дають відпочити по тяжкому маршу.

Втомлений сідаєте під хатою на давно вже обваленій присьбі. Позаду наростає клекіт бою. А тут? Що ви бачите тут?

Ваші ноги зміряли не один десяток кілометрів, ви вволю нанюхалися їдкого пороху, й звикли до мелодії олив'яних джмілів.

І ви дивуєтеся, чому ви ще живий, як довкола вас уже давно бракує знайомих з походу облич.

І ось тепер ви знову: приглядаєтеся, слухаєте, шукаєте. Ви шукаєте ту "квітучу батьківщину", про яку ще так недавно кричали гуномовці.

Чекайте, де ж вона?..

І наче у відповідь:

"Дядю. Дядю червоноармієць!"

У вечірних сутінках ви бачите пару брудних рученят, що несміливо тягнуть вас за полу шинелі...

"Дядю... Хліба! Лише шматочок..."

Випростовуєтеся, відганяючи мрійливу втому, приглядаєтеся. Збоку вас стоїть восьми-дев'ятирічний хлопчик. Він схилив свою голівку, ховаючи оченята в дорожній пилюці. Тільки тепер він мовчить і якось винувато щось собі малює босою ногою в поросі...

Ви здригаєтеся. Дитина ж голодна! Поспішно витягаєте з кишені останній шматок тяжкого воєнного хліба й втискаєте його в оті маленькі рученята.

Ви також голодні, але ж перед вами дитина. Дитячі оченята жевріють вугликами. Вдоволення, радість передається ногам, які пробують прудко бігти до хати.

Нарешті вони досягають дверей. На ваше здивування вони раптово зупиняються, хлопчик повертається до вас і ніби випрадуючи свій вчинок:

"А я... Я не для себе. Це — для мами. Бо вони хворі... А тато мій, — пояснює він з дитячою гордістю, — також червоноармієць!"

І поки ви спам'яталися, зникає за дверима. Вас душать сльози. Його тато також... червоноармієць.

Та раптом... Що це? Ви бачите ще щось, щось таке, що підганяє кров у напівмертвих жилах.

Ви бачите людей у цьому селі. Свіжих, відгодованих — людей у цивільному одягу, при зброї...

Звідки й хто вони?.. Чого ж вони метушаться, кричать, проклинають і лаються? Кому вони погрожують?..

Ревуть корови, мекають жалібно вівці, верещать пронизливо підсвинки, тарахкотять, риплять вози, навантажені золотою пшеницею. Шкутильгають у хмарі куряви вслід за худобою сивоголові діди — погоничі.

Це — спереду. А позаду — вигідно вмостившися на горі пожитків, разом з цілою родиною, важко возсідають "владу імущі". Баскі коні рвуть твердий чорнозем. Ці також відступають? Чому тільки вони? Та владна мова далі ріже вуха й цокотять тачанки, погойдуються дрожки, підскакують бідарки... Вони відступають. Бо ж їм тут нічого робити.

Буйні жита догоряють на пні, бурякові й картопляні поля переорані. Плуги, сівалки, косарки, молотарки — потрощені. Знищено все, що неможливо було забрати і... великий чин доконано!

Все ближче й ближче гримить канонада. У риданнях здригається безборонне село...

Що ж будуть їсти жінки, матері? Оті чорноокі хлоп'ята?..

Хто ж відповість за нечуваний злочин спаленої, ограбленої землі?

"Совєтская власть!" — кидає з гордістю людина озброєна автоматом і партквитком...

"Будь же ти проклятий з твоєю властю!" Летить навздогін за тачанкою начальника розпучливе прокляття літньої колгоспниці.

І ось тепер ви відчуваєте, як швидко й впевнено дозріває свідомість. Ви зробилися за кілька хвилин багато старшим за свої роки. Ви знаєте тепер, чому кричали гучномовці про...

"Подиймайсь!" Розриває душу захриплий голос сотенного.

Кілька хвилин і ви маршуєте в густій розстрільній туди, де цокотять ворожі скорострільні.

З ваших грудей разом із скреготом зубів добувається біль: кого боронимо?!

Тепер знову стали людиною. Ви знову стискаєте міцно гвинтівку, бо над селом і містом — подвійне коло ворога.

Зловіщо виблискують багнети розстрільні і ви твердо вірите: зникне навала зелених мундирів і облич-пірамід і прийде час, коли оцей багнет навіки пришпилить в масному чорноземі синьо-малиновий каштет півночі.

"Подимайсь!" Це слово для вас не нове...

Вінніпег, 1953.

Іван РОЗГІН

ВОЛ. ВЕРНАДСЬКИЙ — ПЕРШИЙ ПРЕЗИДЕНТ ВУАН

БІО-БІБЛІОГРАФІЧНИЙ НАРИС

Молоді роки, виховання, освіта.

Народився В. Вернадський у 1863 році, в родині визначного українського економіста і статистика. Дитячі роки провів у Москві, де батько займав катедру в університеті, і в Україні, куди батьки виїжджали на відпочинок майже щороку. Це давало можливість молодому В. Вернадському не лише милуватися красою української природи, порівнювати її з російською, але й також контактуватися з українським населенням, в першу чергу з селянами, що були на той час правдивими носіями і резервуаром українських традицій, де плекалась українська мова, пісня і побутові звичаї.

Початкову й середню освіту здобув В. Вернадський у Москві, а високу в Петербурзі, на фізико-математичному факультетові в університеті, який закінчив у 1881 році. На час навчання в університеті був добре забезпечений від батьків, тому мав можливість цілком віддатися науці, виявити всі свої наукові здібності і зарекомендувати себе як непересічного дослідника ще за студентських часів. Зразу після завершення освіти, він почав працювати в лабораторії Докучаєва, брати участь у ґрунтознавчих екскурсіях та експедиціях, а в 1886 році став доглядачем мінералогічного музею університету, цього царства ніби мовчазних, а насправді багатомовних мінералів. У лабораторії Докучаєва і в музеї, зародились перші його творчі ідеї. У 1888-1890 роках перебував закордоном, де вчився у Мюнхені, Парижі і Швайцарії. Цікаво тут відзначити, що починаючи від перших кроків своєї наукової діяльности і аж до останніх років свого життя, для В. Вернадського не існували кордони, у нашому розумінню. Він у всіх столицях світу, у всіх університетах і академіях Европи, почував себе, як удома. Він скрізь був потрібний, бо мав своїх учнів і послідовників, скрізь провадилися його досліди. Він один з тих щасливців, що для них не існували ніякі "заслони", ні залізні, ні інші. Він навіть вільно контактувався з нашою еміграцією в Чехії, Німеччині й інших країнах. Наукова кар'єра В. Вернадського була справді блискучою. У 1890 році його обирають приват-доцентом Московського університету по катедрі мінералогії, у 1891 році він виконує магістерську дисертацію, у 1906 році його обирають ад'юнктом Академії Наук в Петербурзі, у 1909 році екстра-ординарним, а в 1912 році ординарним членом Академії Наук. Досі він сполучав академічну працю в університеті з науково-дослідчою в Академії Наук в Петербурзі, а в 1911 році залишає університет, переїздить до Петербургу, де віддається виключно науковій діяльности, яку провадив до самої смерти.

В 1917 році В. Вернадський захоплюється українським визвольним рухом, переїжджає в Україну, до Києва, і бере участь у розбудові української науки, складає перший плян організації Української Академії Наук в Києві і обирається першим її президентом.

Після окупації України більшовиками, В. Вернадський вертається до Петербургу (кажуть, що його примушено владою негайно залишити Київ, чи вірніш Крим, де його застали більшовики), організовує радіологічний інститут і керує ним аж до 1939 року. У роках 1923-26 виїздить закордон — до Польщі, Чехії, Франції. У тих країнах читає університетські курси і працює в радіологічному інституті Кюрі-Складовської.

У роках 1927-29 ще раз виїздить до Франції, Голяндії, Норвегії, Чехії і Німеччини. Працює в Академіях наук, керує працями своїх учнів.

Не дивлячись на те, що В. Вернадський перебуває поза межами України, він увесь час бере участь у науковому житті української Академії Наук, залишається її активним членом, і надхненником молодих і старших дослідників. Умер В. Вернадський 6 січня 1945 року. Ми про самий факт довідалися лише з світової преси, але й досі не знаємо про обставини, при яких перестало битися серце і перестав діяти розум цього генія, світового природознавства.

Наукова діяльність В. Вернадського.

В. Вернадського, як ученого і дослідника, не можна порівняти ні з ким з сучасників, а тим більше з попередників. Він був не лише знаменитим природником і світової слави дослідником кори землі, а й філософом природознавства і творцем нових галузей природознавчих наук: геохемії, біогеохемії, радіогеології. В. Вернадський завершив ідеї цілих поколінь і створив науку про землю, всесвіт і життя, як єдине ціле. У першій своїй праці в 1891 році на тему "Про групу силікатів і ролю глинозема в силікатах", подав теорію будови кремнія і немов би програму наступних дослідів, що їх провадив аж до 1927 року, над цим дуже важливим складником кори землі. При тому, все предбачене в цій праці, здійснене або самим В. Вернадським, або його послідовниками. Тому його праці, точніш теоретичні обґрунтування, лежать в основі розуміння, не лише природних силікатів, а й продукції керамічної промисловості, в першу чергу порцеляни.

Досліджуючи мінерали кори землі, В. Вернадський розробив новий фізичний підхід до кристалографії, і по-новому пояснив процеси кристалізації. Між іншим, цю ідею тепер стверджено рентгенографічною методою. У докторській дисертації на тему: "Явища зсковзування кристалічних речовин" у 1899 році, а також в "Основах кристалізації" у 1903 році, він цю ідею блискуче обґрунтував.

Наступні праці з мінералогії, що подані в знаменитій праці "Досвід описової мінералогії", яку почав у 1908 році і продовжував до кінця свого життя, В. Вернадський з дивовижною повнотою охопив усі хемічні сполуки кори землі в тім числі й плини та гази. Цією працею він здобув собі світове ім'я.

Починаючи з 1910 року В .Вернадський розпочав серію дослідів з рідкісними мінеральними елементами в живих істотах і тим започаткував нову науку — біогеохемію. У 1924 році розпочав докладне дослідження геохемії радіоактивних речовин, а в наслідок цього, як також на підставі попередніх праць, по-новому обґрунтував значення явищ життя в корі землі. Цій проблемі він присвятив останні роки свого життя, при чому й тут він застосував для дослідження свою нову, оригінальну методу математичної і енергетичної аналізи явищ життя. Такі наслідки наукової праці В. Вернадського, коли говорити загально і стисло. Якщо розглядати ці наслідки за окремими ділянками, то вони цілком зрозуміло, виступають повніше і зрозуміліше. Перейдемо до перегляду спадщини В. Вернадського так, як він її творив.

У ділянці мінералогії вперше протиставився поглядові на мінерали, як на статичні системи природи, а натомість висунув ідею, що мінерали є динамічними, немов би "живими клітинами" кори землі, чи окремих мінеральних спілук. Свою еволюційну теорію мінералів, він виклав у капітальних працях: "Спроби описової мінералогії" (1908-1922) та "Історія мінералів кори землі" (1925). Завдання мінералогії за В. Вернадським є встановлення хемічного складу мінералів, виявлення умов хемічних реакцій, які призвели до генези мінералів і їх парагенезі, себто, до розміщення і згруповання у зв'язку з геологічними процесами; вивчення умов, при яких мінерали змінюються в різних геологічних формаціях і сферах. Головною методою дослідження в мінералогії він вживає хемічної аналізи і синтези мінералів, але разом з тим вважає потрібним досліджувати мінерали "в полі", де вияснювати їх парагенезу.

У ділянці геохемії, в науці про історію хемічних елементів на нашій планеті, В. Вернадський розрізняє в будові нашої земної оболонки або геосфери, що відрізняються одна від другої фізико-хемічними властивостями і термодинамічними умовами. Геосфери, за В. Вернадським, це ділянки рухливих фізико-хемічних рівноваг. Між геосферами, як між землею і космосом, відбувається обмін хемічних елементів. Тому він розподіляє всі елементи періодичної системи Менделеєва на шість груп, у залежности від їх геохемічної ролі в будові і процесах кори землі, а саме: благородні гази, благородні метали, циклічні елементи, розсіяні елементи, сильно радіоактивні елементи і рідкісні елементи.

Циклічні елементи (C, O, Ca, Na, Fe та інші) беруть участь в кругообігові речовин. "Ці циклі зворотні лише в головній частині атомів; частина же елементів постійно виходять з кругообігу. Цей вихід закономірний, себто, кругообіг не є цілком зворотний" ("Нариси геохемії", 1934 р.).

Вивчаючи хемічні елементи в розсіяному стані, В. Вернадський вперше застосував спектральну аналізу для розв'язання геохемічних проблем. Вивчаючи хемічний склад кори землі, морів та океанів, а також атмосфери, В. Вернадський уточнив їх склад і розподілив усі елементи за їх розповсюдженістю в геосферах на декади, встановив точніш, наявність рідкісних елементів у корі землі. У "Нарисах геохемії" (1924-34 рр.) він подав історію кремнія, силікатів, мангану, брому, йоду, вуглецю та рідкісних елементів у корі землі.

У ділянці радіоактивних елементів В. Вернадський перш за все відкинув теорію Канта-Лапласа про наявність у центрі землі розтопленого ядра, що нібито складається з прамагматичної маси. Він вважає, що в центрі землі відбувається "міґрація хемічних елементів за рахунок радіоактивного розпаду". Цим же і спричинюються всі вулканічні і тектонічні явища.

Радіоактивні елементи містяться головним чином в гранітовій оболонці, тому під нею утворюється вогнище магми під впливом радіоактивного тепла.

Надаючи великого значення радіоактивним елементам як джерелові енергії, В. Вернадський, починаючи з 1910 року, розпочав шукання радія і урану і розпочав перші хемічні дослідження їх. Він також висунув проблему визначення віку порід за радіоактивною методою. Про значення радіоактивности для майбутности свідчать слова В. Вернадського, сказані ним у 1932 році: "Ми підходимо, каже, В. Вернадський, до великого перевороту в житті людей, з яким не можна порівняти все нами раніш пережите. Недалеко той час, коли людина одержить у свої руки атомову енергію, таке джерело сили, яке дасть йому можливість будувати своє життя так, як вона захоче... Вчені не повинні закривати очі на можливість наслідків їх наукової праці, наукового прогресу. Вони повинні себе почувати відповідальними за наслідки їх винаходів. Вони повинні пов'язувати свою працю з кращою організацією всього людства. ("Нариси і промови", 1922).

У ділянці біогеохемії В. Вернадський, вивчаючи більше як 20 років хемічний склад окремих порід кори землі і хемічний склад рослин та тварин, вперше звернув увагу на значення живої речовини для історії розвитку землі. Особливо звернув увагу на історію перемішення, розсіювання і концентрації хемічних елементів у корі землі. Він поставив систематичні досвіди для вивчення ролі організмів у переміщенні хемічних елементів кори землі (біосфері) і ствердив виключну ролю живих істот у цьому процесі. З того він зформулював ціллу науку — геобіохемію, якої досі не існувало. В. Вернадський звернув увагу на існування організмів, у яких концентруються окремі мінеральні елементи, як, наприклад, залізо, сірка, фосфор, кальцій та інші, на величезну ролю мікробів у процесах вивітрювання гірських порід і на утворення цілих покладів мінералів при участи організмів. Він дав визначення біосфері і довів, що гранітна оболона в землі — це "перероблені осадочні породи", себто, колишні біосфери. Він стверджує, "зв'язок живих організмів з хемією земної кори. Величезне значення має жива речовина в біології і механізмі земної кори. Усе це сказує, що розгадування життя не можна зробити лише шляхом вивчення живих організмів. Для цього потрібно також звернути увагу на першоджерело, до кори землі". (Біогеохемічні нариси, 1940). Вивчаючи ролю організмів у житті кори землі, В. Вернадський прийшов до висновку про ролю вільного атмосферного кисню в біосфері і значення рослин, як продуцентів цього елементу в природі. Ґрунтуючись на інших дослідниках про ролю рослин у перетвореній променистої енергії сонця з кінетичної на потенційну, В. Вернадський показав ролю цієї енергії в перетвореному організами вигляді в геологічних і геобіологічних процесах кори землі.

Крім блискучих ідей з геохемії, геобіології, радіології та інших, що увійшли в науку як класичні приклади, він висловив низку чисто філософських ідей і тверджень. Зокрема, він вважав, що життя існувало вічно, що воно ніколи не виникало з неорганічного матеріялу, і ніколи не зникне. За В. Вернадським — існує "жива сила, якої не можна ні синтезувати, ні знищити".

У ділянці гідрології В. Вернадський, вивчаючи воду, як складник земної кори, подав її мінералогію. У своїй "Історії мінералів кори землі" він докладно зібрав і узагальнив свої і своїх попередників дані про ролю води на нашій планеті. Він показав, що природні води тісно пов'язані з твердими речовинами кори землі, з її газовим режимом та організмами. Хоча кора землі є дисеметрична у відношенні і різкого поділу води й суходолу, землі і морських, океанічних та інших водних басейнів, — В. Вернадський стверджує єдність і взаємозв'язок природних вод землі. Тому, він доводив, що гідрологія наука не лише про природні підземні води, а й про надземні та атмосферні — про всі води в біосфері.

У ділянці історії природознавства В. Вернадський теж залишив помітний слід. Читаючи курси історій природознавства в університеті, а також займаючись історією природознавства як наукою, він зробив дуже багато, зокрема для висвітлення ролі природознавства в історії розвитку культури. Зібрані ним матеріяли частково опубліковані в "Нарисах і промовах" (1922), а решта лежать у рукописах і чекають кращих часів. Він учить, що розвиток науки є суцільним еволюційним процесом, без конфліктів і "діялектичних стрибків". У природі він не бачить ідеологічної боротьби і зовсім відкидає будь-яке значення соціяльно-економічних умов для розвитку науки. Процес науки залежить від талановитости особливостей та їх діяльности, а не від так званої "економічної бази".

Філософські концепції В. Вернадського.

В. Вернадський, як природник широкого діапазону, увесь час цікавився також і філософією природознавства. Ще на початку наукової кар'єри, він написав і видав книжку "Про науковий світогляд" (1902 р.), яка мала великий успіх, особливо серед молодшого покоління природників. У цій праці він подав основні напрямки тогочасного природознавства, методологію природознавчого думання і досвіду. Через два роки, а саме в 1904 році, В. Вернадський випускає в світ нову працю, суто філософську — "Про філософію Канта", у якій дав розгорнуту картину філософських Кантових узагальнень, а також свої коментарі до них. Цікаво відмітити, що завдяки своїм філософським узагальненням певних явищ у природі, він перший гідно оцінив значення відкриття радіоактивности і передбачив, що воно призвело до "кризи" спочатку фізики, а пізніш і всього природознавства.

Цікаво також відзначити, що всі свої філософські праці В. Вернадський не творив відірвано від своїх лябораторних дослідів, а на підставі їх, тому філософські концепції В. Вернадського не творять якоїсь надбудови в природознавстві, або видуманої схеми чи системи, а становлять істоту самого природознавства, його філософію. Філософія В. Вернадського, це логічне обґрунтування наслідків його лябораторних і польових дослідів, пов'язування окремих явищ у природі в одне ціле.

Ми зупинимося на деяких проблемах, що на нашу думку є найважливіші і цікаві у філософії В. Вернадського.

Нейперше, він стверджує, що досі ніхто з природників і філософів не звертали уваги на ролю органічного життя в природі. Сучасне природознавство не має належної уяви ні про значення життя, ні про самий процес життя, якого не можна порівняти ні з одним досі відомим фізичним явищем. Особливо не дооцінена роля життя в історії земної кулі, зокрема в історії земної кори. Життя вічне, як вічний всесвіт, його ніхто не творив і не нищив, у майбутньому також штучно ніхто не створить і не знищить. Створено певні форми і прояви життя (наприклад, живі істоти, у тому числі й людину), і ці форми мають свій початок і матимуть свій кінець, але життя не має ні початку і не матиме кінця.

Процес життя ніколи не відбувається ізольовано від простору й часу. Всяке фізичне явище можна зупинити, зробити зворотним, але життя (ні цілком, ні в окремих деталях) ніхто ніколи не зупинив і не повернув від кінця до початку. Життя взагалі і в окремих деталях іде в одному напрямку: від початку до якогось завершення. Після того починається новий цикль, що має туж закономірність, але то вже не той самий процес, а інший у часі, просторі і матеріялі. Отже, і простір і час для біолога, це не те саме, що для математика. Перший мусить розглядати ці категорії у зв'язку з якістю і кількістю процесу, що в ньому відбувається, другий, саме навпаки, абстрактно, відірвано від того, що цей простір виповняє. Основне поняття в природознавстві є не простір, а всесвіт, що має якийсь шлях розвитку, і так само, як життя на землі, не є зворотним.

Таким чином, В. Вернадський зовсім іншим шляхом дійшов до передньютонівського уявлення про всесвіт, як єдність простору, часу, матерії і живої сили, ми б сказали, Духа, що животворить.

Щодо ролі життя в природі (на землі і у всесвіті), то він теж висловив цілком нові думки, ґрунтовані на власному досвіді і спостереженні.

Земля не комплекс, чи мішанина каміння, води, газів, у яких перебувають живі істоти і відбувається органічне життя. І перші (мінеральні речовини) і другі (живі істоти) взаємно пов'язані і являють собою неподільну єдність. Рослини, використовуючи для своєї поживи мінеральні речовини, синтезують з них у своїх організмах складні органічні сполуки, що в свою чергу стають поживою для тварин і людей. У свою чергу, рослини виділюють вільний кисень, що потрібний не лише для газового обміну живих істот, а ще в більшій мірі для геохемічних процесів у природі, які зв'язують цей вільний кисень, а в наслідок цього утворюються різноманітні комбінації хемічних елементів.

Життя на землі, каже В. Вернадський, не є якимсь випадковим явищем, а навпаки, воно належить до самого механізму кори землі і виконує в цьому механізмові важливу функцію, без яких вона (кора землі) не могла би існувати.

"Сила життя", що її В. Вернадський ототожнює з біосферою, керує всіма процесами органічної і неорганічної природи. Для прикладу та ілюстрації своїх тверджень, він подає численні факти, відомі з повсякденного спостереження. Наприклад, про "силу" і життєву енергію біологічних процесів на землі свідчить інтенсивність процесів розмноження живих істот на землі. В. Вернадський вирахував, що деякі бактерії пересуваються з швидкістю звуку, а розмножуються так інтенсивно, що як би не було перешкод для них, то за півтора дні вони вкрили б усю землю суцільним тонким шаром своїх тіл, себто живою речовиною. В. Вернадський вирахував, скільки б треба було часу для окремих живих істот, щоби вони намножилися в масі стільки, як наша планета. Виявилося, що для слонів треба всього 1,300 років, деякі водяні рослини намножились би до ваги землі за 24 з половиною днів, а збудник холери за 42 години. Коли до того додати, що в цьому процесі виникають різноманітні, і часто дивовижні форми органічної матерії, кольори, запахи, смакові сполуки, отруї, вітаміни і безліч інших, які навіть досі нам невідомі, щоби мати уяву про "силу життя" в природі. А коли до того ще згадати, що є живі істоти, які існують при трьох тисячах атмосфер, або при мінус 200 ступенях холоду, чи ста і навіть вище ступнях тепла — уява про життя стане ще повнішою. Усі ці факти лише підсилюють логічні міркування В. Вернадського.

Процес життя йде, як вихор, і увесь час захоплює

у свій коловерт все більше мінеральних сполук і перетворює їх в організмі. Життя з часом поширюється на нові ділянки і проникає в такі місця, де раніш його не було.

Велику вагу приділяє В. Вернадський у своїй філософії і для людини, як новому факторові в природі і житті землі. Людині, як розумній істоті належить земля і всі сили природи. Вона їх пізнає і розбуджує "приспані сили". Людина принесла у життя землі новий ритм, що так співзвучний природі, вона творить новий етап у розвитку органічного світу, синтезує штучні продукти живлення. Людина допомагає природі, удосконалює деякі природні процеси, наприклад, селекцією відбирає кращі види рослин і тварин, а гібридізацією творить навіть нові форми живих істот. Нарешті, людина створила науку, як частину біологічного процесу розвитку людства.

В. Вернадський своїми філософськими працями не лише широко узагальнив свої лабораторні і польові дослідження, а й ствердив, що прийшов час диференціації філософії на окремі галузі людської діяльності.

Підсумовуючи сказане про В. Вернадського, ми хочемо побажати, аби наша молодь на еміграції, вивчаючи класиків природознавства, пам'ятала і про цього велетня світової науки, що його породила українська нація і виплекала українська природа. Докладніше про В. Вернадського — у працях його учнів — А. Ферсмана (Життєвий шлях В. Вернадського, 1946), Н. Славінова (Вчення Вернадського, 1948), Б. Личкова (В. Вернадський, 1948) і інші.

Серед нас, на еміграції, є талановитий учень В. Вернадського М. Єфремов, що продовжує розробляти наукову спадщину свого учителя. Цікаво б на сторінках цього журналу побачити наукові досягнення також і М. Єфремова, як учня В. Вернадського.

Ігор МУРАТОВ

НОВІ ПОЕЗІЇ

ВЕСНЯНА СЮЇТА

I

Бурульки дзвінко падають на тротуар:
Весна, весна...
Громаддя білих хмар
Віщує снігопад.
Але дарма —
Що мокрий сніг?
Минула вже зима,
Із півдня дме,
і проліски синіють
В твоїй руці...
Як я тебе люблю!
Ти хочеш —
травнем стану
і встелю
Перед тобою цвітом шлях?..
Повію
Південним вітром...
може, хоч тоді
І губи ці, і очі молоді
на мить одну
торкнути я посмію!
Спада з дерев зимова пелена...
Я так тебе люблю!
Весна... Весна...

2

Теплі зорі, тепле небо,
Надвечірня напівтьма.
Може, все сказати треба?
Може, знаеш все сама?
Ліхтарі якісь незвичні,
Бач, як райдужно цвітуть!
Посміхаються зустрічні:
"Це закохані ідуть"...
І, оточеним юрбою,
Тут в цвіту мені й тобі
Уявляється, що двоє
Нас закоханих в юрбі.
Їх же в парку не злічити:
Бо ж і зорі, і весна...
Мабуть, сотням так ходити
До світанку, як і нам!

БАЛЯДА ПРО ДІВОЧУ ПЕЧАЛЬ

Ані зради не було, ні омани,
Щастя
не розбив їй
третій хтось.
Снилося й наснилося:
він скаже їй — кохана!
А почути
не довелось.
Значить, мало для щастя
і згадок про школу,
і стажу
Комсомольської дружби.
Крізь роки
вона пронесе
Нерозділену ніжність,
бо він про любов їй не скаже!
Він не любить її.
Він не любить її —
от і все.
Як це просто — не любить.
Як просто.
І як неймовірно!
Про щасливу любов —
репродуктори
і солов'ї,
Кличе музика в сад,
манить в затишок
присмерк вечірній,
І в цей вечір —
ні віршів,
ні пісні про горе її!
Тут би тему змінити мені,
тут би подруг-порадниць привести
Та й розважить її,
догодить рецензенту-ханжі...
Але перший цей сум
все одно
піде з нею крізь весни,

Й будуть ночі безсонні,
і спробуй про це не скажи!
Я порад не даю
і за сльози не докоряю.
Я любив,
і страждав,
і постарів,
а серцем не всох...
Добре знає й сама:
від такого
в наш час не вмирають,
Посумуємо з нею,
і легше нам буде удвох...

**
*

Був я з друзями у парку,
В затишній алеї.
Показав їм фотокартку
Дівчини моєї.
Похвалив один з них: гарна;
Мовив другий: мила!
А яка вона насправді —
їм незрозуміло.
Я сказав би... Але — нащо?
Як їм зрозуміти,
Що вона у мене краща
Від усіх на світі!

МАЙЖЕ СЕРЕНАДА

Ось захоплений дощем,
Що узявся хтозна-відки,
Не озброєний плащем,
Під балконом гуртожитку
Жду й прождав би цілу ніч,
До зорі дивився б, мила,
На той кручений панич,
Що з подружками садила.
Це суцвіття голубе
І рожеве так сплелося —
Не розгледжу я тебе...
Лиш русявого волосся
Милий кучерик майнув
В мить, коли вітрець війнув...
Може, виглянеш на мить?
Чуєш, дівчино-відрадо,
З репродуктора гримить
Романтична серенада:
"Пісню й кров свою віддам!" —
Ллється музика натхненна,
Це ж тобі Козловський сам
Солов'єм співа за мене!

Тільки я не Дон Жуан,
Ти ж не донна й не Ніссета,
Й не порушу я твій плян
Ніжним настроєм поета.
Над конспектами сидиш,
Ну й екзамен, ну й розлучник!
Я прийду ще раз, пізніш:
Попрошу якийсь підручник...

Ігор Леонтієвич Муратов, кілька поезій якого ми містимо вище, — народився 1912 року в Харкові у родині службовця. Перша книжка його поезій вийшла в 1933 р. Скільки ми собі пригадуємо, Ігор Муратов розпочав свою літературну кар'єру в журналі "Пролітфронт", який видавала група М. Хвильового після "Літературного ярмарку". До війни І. Муратов був відомий як поет, хоч по війні він пише й прозою. І в прозі він також має чималі успіхи: його книжка "Буковинська повість" (1951 р.) навіть нагороджена Сталінською премією.

За даними Української Книжкової Палати І. Муратов до війни видав дев'ять книжок загальним накладом 65 тисяч примірників. Від 1946 р. видано 13 його книг загальним накладом 166 тисяч примірників (в т. ч. "Буковинська повість" накладом 30 тисяч). Крім того його "Буков. повість" видана ще по-російськи накладом 605 тисяч примірників.

Вирішили ми познайомити наших читачів з творчістю І. Муратова не тільки тому, що він відомий і талановитий поет, а ще й тому, що І. Муратов, здається, один з перших, що розпочав "новий курс" у підрадянській українській поезії — курс чистої лірики, позбавленої всякої політичної пропаганди, що за останні десятиліття було майже нечуване в СРСР.

Вже за якийсь місяць-два після похорону Сталіна появились деякі ознаки відходу від радянських канонів поезії. Але аж Ігор Муратов заявив цілком недвозначно:

Значить, **мало для щастя**
і згадок про школу,
і стажу
Комсомольської дружби.

— Авже ж мало, — скаже кожна нормальна людина. — Навіть дуже мало! І про це осмілились говорити поети. Треба розцінювати цей факт не тільки як знаменне явище в поезії, а й як ознаку внутрішньої кризи російського комуністичного режиму: нові диктатори вже не можуть утримати народ і мусять поступатись. Відбувається у якійсь мірі відродження народу і переродження диктатури. Дуже рано сьогодні ставити прогнози, але що російська комуністична диктатура перебуває тепер у стані загальної і затяжної кризи — нема жодного сумніву. Було б дуже помилково робити висновок, що диктатори пом'якшали і вирішили дати народові полегкість. Перш за все диктаторам такі якості (самим „м'якшати") не властиві, а друге — цей процес кризи виходить таки знизу, а не згори.

Перед нами отавський часопис „Отава журналь" за 13 листопада цього року, а в ньому власна кореспонденція з Москви від 13. 11„ під дуже вимовним заголовком: "Росіяни одержать купу кохання в нових романах і п'єсах". У ній говориться, що журнал "Театр" твердить, що радянські люди хочуть бачити на сцені пристрасне кохання, а не старечий молочний кисіль, що обертає кохання в предмет теоретичних дискусій. У статті "Кохання, втілене на сцені" журнал навіть пояснює види кохання: повністю щасливе, безхмарне, кохання з рожевим забарвленням, легко захмарене непорозуміннями (на зразок водевільного) і, врешті, найповніша форма — нещасливе кохання.

"Артисти, — говориться в статті, — уміють відображати майже все, але вони розучились плакати, журитись, пристрасно кохати й ненавидіти... Радянський глядач чекає від наших артистів та драматургів характерів, що втілюють велике, пристрасне кохання."

А ну спробуй тепер не кохати?..

На цю тему обзивається й "Комсомольська Правда", розглядаючи роман Ніколая Томана "Секретний агент". Критикує автора за те, що він примушує свого героя говорити коханій дівчині не про кохання, а

Докія ГУМЕННА

Перервана пісня надії

(Закінчення з попер. числа)

...Я мрію про добрий ляльковий театр, мій власний. Думки про нього я не покидаю. Тому то так хотілось би мені побувати в Зальцбурзі й відвідати тамошній німецький театр маріонеток. Це відомий театр Айхнера, має досконале устаткування, добрих виконавців і гарну традицію. Я про це все знаю із спеціяльної літератури, яку я колись стягав з усіх можливих джерел. Я б уже зараз щось робив із своїм театром та біда: хоч удень із свічкою шукай поміж нашими мистцями талановитого та винахідливого майстра ляльок. Зачали ми були дещо робити вже з Ласовським, та — ніде правди діти — оскільки цікаві були його проєкти декорацій, остільки мало вдатні проєкти ляльок. А може й це б прийшло, може б увійшов у стиль і в смак, та прокляті бомби і Шльосберґ усьому поклали край, бодай на якийсь час. Найкраще вдали б ляльки Едв. Козак та М. Бутович, але де їх узяти? А ляльковий театр — діло велике й цікаве так у організаційному, як і мистецькому відношенні. Поява доброго лялькового театру побудила б до життя цю специфічну галузь драматургії, якою є драматургія лялькова, а на яку в нашій літературі, у відмінність до інших літератур — цілковта посуха.

Бачите: торкнув тему, що на серці, й ледь зупинився. І не тільки про це хотілося б виповістися дорешти, є ще чимало нових тем, про які ніяк і ні з ким говорити. Хотілось би врешті мати силу та змогу засісти, шарпнути за кінчик нитки й розмотати ці кокони дорешти, до останньої думки, до останнього слова. Мене дуже втішив ваш лист, — він до певної міри наче б ішов назустріч моїм затаєним тугам, дав надії на якісь перспективи. Як би це було ідеально, коли б і справді можна було б і в Зальцбурзі знайтися, і людей доречних навколо мати (хоч і небагато) і мати змогу щось написати, сказати, друкувати. Але чи не в небесах ви, п. Д., витаєте? Чи справді є такі можливості, як ви пишете, чи може це і в Вас туга грає ролю справдешности, бо якось боюся вірити, що хтось, окрім Вас, там цікавиться цими справами і в такій мірі. Якщо ж справді так є, то оскільки дасте мені хоч трохи відповідний закуток до життя й праці, можете на мою співпрацю й співдію вповні числити".

Вже зовсім хворий приїжджає він, за допомогою Ростислава Куліша, колишнього свого учня, до Зальцбурґу і оселяється в другому таборі (жовтень 1945 р.). При перших ознаках повороту здоров'я А. Коломиєць пристрасно береться за роботу — складання есперантсько-українського словника та короткого підручника есперанто. Одночасно — задумує літературно-науковий орган, якому після довгих обмірковувань дав назву „Керма". Комплектує зміст першого числа, сам редагує, сам переписує на матриці — справді не шкодуючи своїх сил. Одночасно замовляє в столярній майстерні табору спорядження для лялькового театру, дає вказівки й рисунки та стежить за виконанням. Маляр-мистець М. Бутович робить ескізи ляльок до п'єси „Оксанка-бранка, пастушок-вертушок та чародійний батіжок" (Написано в Турці 1944 р.) і обоє приступають до формування голівок. Театр уже майже викінчений, надходить час проб... Одночасно виступає, як театральний критик, під псевдонімом К. Кожум'яка, подаючи кваліфіковану оцінку роботі Зальцбурзького оперового театру під керівництвом С. Бутовського в статтях „Обабіч завіси", друкованих у тижневику „Нові дні". Одночасно виступає, як театральний рецензент. Одночасно на прохання пласту написав п'єсу одноактівку „Були й будемо", що виставлено було її на св. Миколая. Одночасно закінчив перший варіянт комедії „Голова комітету" та дитячої п'єси до лялькового театру „Зимова казка" та розпочав ряд дрібніших творів, а також кілька публіцистичних статтей про еміграцію, про владу в Україні, слов'янство тощо. Видає книжку для дітей „Казки" (в-во „Нові Дні") і підготовив до друку збірку поезій „Вічний лавр".

Все це робилося в перервах між нападами хвороби. Здебільшого лежав у ліжку і боровся з наступаючою на організм недугою. Недуга знесилювала його тіло, але як тільки відпускала, знов був енергійний, сонячно-веселий, дотепний, пристрасний до роботи і непримиренний до антигромадських проявів у нашому суспільстві, неупокорений, негнучкий, непідкупний.

Роботи завжди було так багато, що не мав часу й лікуватися. А матеріяльна компенсація? Він і не дбав ніколи про неї, непоправний, дивний безсребреник. Навіть у шпиталі він не покидає праці, — готує до друку 2-е число „Керми". „Коломиєць має три сини, а четверту доньку", — жартома казали про нього ті, хто знали його прив'язаність до цього журналу. Отже, ця „четверта Коломийцева дитина" цілком переходить через його редакторську руку, останній місяць свого життя він віддає буквально їй. Зі шпиталю надсилає він проредаговані, а часто й переписані від руки матеріяли, докладно інструктує про кожну деталь. Смерть наступає 21-го 7. вночі, а 19. 7. письменник пише в записці: „У відділі хроніки бракує ще „На видавничому конвеєрі". Маю,

---

про те, що "щось негаразд з нашим розкладом", маючи на увазі не що інше, як... розклад руху потягів! Але "Комс. Правда" глибокодумно заявляє, що це цілком неприродньо.

Ми ж мусимо визнати, що так писати в радянській пресі теж ніяк неприродньо. І ця неприроднітсь є виявом не пристрасного кохання між народом і диктаторами, а пристрасної боротьби між ними. Питання хто кого переможе? Поки що в наступі народ, а диктатура у відступі. Про це свідчать хоч би й поезії Ігоря Муратова, які ми сьогодні подали до уваги наших читачів, передруковуючи їх з журналу "Вітчизна" ч. 8, за серпень 1953 р. **П. Волиняк**

але вже не зможу переписати, бо по уколі мене цілого трусить". 20-им числом датований великий лист, де він обгрунтовує й захищає свої позиції. Щодо об'єму „Керми" і характеру тематичного. І кінчає цей свій останній лист напередодні смерти так:

„Це моє становище. Я від нього не відступлю, бо уважаю його за слушне, ясне й чесне". (Мова йде про протиокупантський напрямок „Керми".

Воїстину, про А. Коломийця можна сказати, що він помер у бою, на фронті, із зброєю в руках, мужньо.

III.

Такий життєвий шлях А. Коломийця.

Різноманітність, універсальність творчих зацікавлень його така велика, діяпазон такий широкий, що не знаєш, чому перше віддати перевагу. Поет, драматург, режисер, публіцист, мовознавець, есперантист, громадський діяч. Для кожної ділянки потрібна окрема стаття.

Завдання цього нарису — лише зафіксувати, покласти скромний початок опрацьованню творчости й діяльности письменника.

Як поет А. Коломиєць вперше виступив у „ЛНВ" (1928) та в „Нових шляхах" (1930-1933 р.р.). Твори цього періоду мають всі ознаки модерної поезії, з модним на той час захопленням звучним чужоземним лексиконом, новотворами, з шуканням новітніх рим та ритмів, нових естетичних канонів. У тематиці — мотиви клясової боротьби („Дев'ятий вал"), громадянська війна („Погром"), безпритульні, бідняцький світ. Інтимна лірика виявляється головним чином у раз-у-раз повторюваній прив'язаності до рідної Бережниці, Погорині, Волинської землі („Схотілось", „Перший грім", "О, краю мій", „Поліська первісність") та етюдів-краєвидів з філософським забарвленням („Захід", „Трагічна монотонія", „Липень", "Неминучість").

Цей період був наче підготовчим етапом, школою, розгоном до наступного, — громадської лірики й сатири, що можна датувати роками 1937-1942. Ліричний голос поета вже не тільки розповідає, як він бачить світ, але мужньо карбує своє ставлення до явищ і своє місце. Ось „Мементо":

Жити так, щоб не гасла жадоба краси,
Жити так, щоб творить архітвори,
Смолоскипом пройти у майбутні часи,
Духом твердим і кроком нехворим!

Хочеш плакать? — Умри, нам не треба калік!
Нам людей, як молоти, треба,
Нам — хребтів, що не гнуться не рабсько, ні вбік,
Треба геніїв — братанців неба.

Невідома нам доля спочилих в труні, —
Наше те, що сьогодні збудуєм.
Хай потуга значить наші кроки і дні,
А відвага — слова хай гартує!

(1923-1942)

Сюди ж належать „Нова Абісинія", „Чорний рік", „Молитва", „Пісня про змову" та інші.

Другий тематичний струмінь це — сатира-памфлет, що найбільше виявляє громадський темперамент письменника і становить цілком оригінальний жанр. Це — „Повернувшись від виборчої урни", „Черга і мегафон", „Вихідний день", „Секрет поета", „Сон", „Вони", „Мовчи".

Третій тематичний струмінь — філософська лірика — „Три смерті", „Вічний лавр", „Люди і квіти", „Завтра", „Із записника", „Слово про тугу".

До цього упритул стоять поезії останнього року — 1946: „Мов гості весільні", „Колись ми дивилися в зорі", „Пхаємо тачку життя", „Заповіт".

Збірка поезій „Вічний лавр", що підсумовує весь пройдений шлях А. Коломийця, суворо й нещадно відсіює молодечі потуги, о відбирає дуже мало поезій з того часу (1929-1933).

Стежучи за датами, там бачимо виразно два періоди: 1929-1933 та 1937-1946.

Отже, 1937 року поет вертається до поезії, але вже переоформлений, змужнілий. Філософська лірика, що несміливо бреніла в виборі теми-пейзажу, оспіванні Волині серед „заумних контрадансів і консонансів" перших років, тепер посідає перше місце. Вона то нещадно глумливо твереза, майже байкарська, то елегійна, але все конкретна, хоч трактує чисто „вічні теми" — („Туга", „Три смерти", „Квіти і люди").

Щодалі, — все більше й більше виступає основний мотив, батьківщина, Україна. („Нова Абісинія", „Покидали діти матір", "Чорний рік").

Такий, далеко не вичерпуючий, у загальних рисах портрет А. Коломийця — поета.

Недалеко від поезій стоїть повість „Тіні над прикренями", названа ще „Погоринська рапсодія" (1932-1933). Хоч ця річ написана переважно прозою (з подихом ритму), перериваною часто віршем, але її аж ніяк не можна віднести до прози. Ця ніби повість — поезія в прозі, ритм її то глибшає, заховується під змістом, то явно проступає наверх. Поет оспівує Погоринь, Волинське полісся. Зовнішньою темою повісти є данина молодечим захопленням — боротьба за місце в житті активної і творчездатної сільської свідомо-української заробітчанської маси із вірнопідданим владі „малоросійським" глитаєм. З погляду дослідження розвитку громадських рухів на Волині ця повість цікава тим, що вона подає генезу української партизанки на Волині. Втім, сам автор, сортуючи свої невидруковані твори за місяць перед смертю, вклав її в одну теку із своїми ранніми поезіями та п'єсою „В іменью" об'єднуючи їх в один — давноперейдений — етап.

Пєса „Іменем" також трактує ідею клясової боротьби — вже у великому місті. Де, так би мовити, розгорнена його поема „Дев'ятий вал" (1930). Цікавий цей твір для нас тим, що, хоче чи не хоче того автор та денденційний читач, — твір об'єктивно змальовує соціяльне розшарування. Поруч з крайнім зубожінням і пониженням людини (ночліговий дім, жебранина тощо), — існує державна безжальна машина, як апарат для здійснення цього пониження. Отже, явища, що через них суспільство переходить. Мине якийсь час і неважливо буде, знати про переконання автора, але цікаво буде побачити в мистецькому перетомленні живий відтинок хвилювань нашої доби.

Та п'єса дістала першу премію не за тематику. На перше місце поставила цю п'єсу оригіналь-

ність побудови. П'єса не має жодного героя, вся побудована на масових сценах, зветься — „в'язка з сімох картин". У п'єсі діє лише маса. Трудність поставленого завдання й майстерність, з якою драматург розв'язав цю трудність поставили п'єсу на перше місце.

П'єсою „Іменем" завершується перший етап творчости А. Коломийця. Письменник ціною пристрасних шукань, помилок і тяжких розчарувань, все ж виробляє собі незалежний світогляд, безнастанно шліфує себе в віршуванні, у драматургічній формі, у гострому публіцистичному слові, у прозі, — неначе готуючись до складніших творчих завдань. Неухильно йде до драматургічного жанру, вивчає в Варшавському театральному інституті закони сцени, закони побудови драматичного твору. Вільно володіє віршем, має легкі переходи від одного способу вислову до другог.

І наче глумлячись над недалекозорими й тупими „приятелями", що вже навіки приліпили йому ярлик комуніста й до сьогодні це твердить, А. Коломиєць робить скок від „Іменем" до „Єретика". Від ідеї кясової боротьби до вселюдської ідеї гуманізму, до заперечення божевільного самовинищення людства людьми ж витвореною технікою та приборканими силами природи. А. Коломиєць десять років тому провіщає сьогоднішній день, день розбиття атому, день заклику американських вчених до світу — спинитися, задуматися над розв'язаними силами нищення.

Глибоку філософську ідею п'єси передано в живій драматичній формі. П'єса ця, безумовно, повинна з'явитися на нашій сцені, як документ доби, як твір, що відповідає запитам сьогоднішнього дня і одночасно трактує вічні вселюдські теми, а отже й українські.

Працюючи режисером, А. Коломиєць ясно усвідомлює собі бідність репертуару, неспроможність відійти від побутово-етнографічних рямців через брак п'єс. І от подальша творчість А. Коломийця спрямована на розширення репертуару, створення европейського і одночасно українського характеру театру.

Жива й весела комедія „Розкопи", що трактує тему об'єднання представників усіх земель України (еміграцію, галичан, волиняків) на базі нашої історичної минувшини, подає галерію життевих типів, є і побутова, і водночас сучасна, бо показує не той типаж, що був на початку XX століття, а скажімо, передвоєнний. Ідея об'єднання анітрохи не втратила актуальности, а навпаки, ще її набрала.

Розширюючи репертуар, А. Коломиєць написав оперету „Новий одяг короля" в 3-х діях за однойменною казкою Андерсона (1942 р.). З цією оперетою сталася така оказія: музику до неї написав композитор Янішевський, але тепер текст у архіві А. Коломийця, а музика з композитором поїхала де інде.

Вибір саме цієї казки не випадковий. Тут бо трактується саме ті ідеї, що близькі й милі духу письменника: блюдолизи, кар'єристи та боягузи бояться наявної правди і ладні фальсифікувати дійсність, аби триматися на теплих місцях. Ця вічна сатира після обробки А. Коломийця обросла сценічними ефектами та ситуаціями, вбралася в музичне оформлення й стала цінним набутком нового репертуару. Живий жаль бере, що ми такі бідні, що наш глядач не може побачити на сцені такої глибоко-ідейної речі і водночас тонно-веселої-дотепної оперети.

Близько до оперети „Новий одяг короля" тематикою та блискучою грою думки стоїть і сценічний жарт „Суд над Дон-Жуаном. Письменникові вдалося несподівано обновити світовий сюжет про Дон-Жуана, зробити цілком самостійну річ і так вдало переплести вічні теми з комедійними моментами сучасности, що справді ще в читанні річ ця дає враження великого роману із складними перипетіями, інтригою й сюжетом.

Щирота духа А. Коломийця проявилася в тому, наприклад, чого зовсім не чекав би читач, ба навіть приклонник творів письменника попереднього періоду. Колись трубадур клясової боротьби, естетизуючий новатор лексики, віршової форми, тепер захоплений світовими сюжетами та вселюдськими темами, — він виявляє себе незгірше, як письменник для дітей, знаходить доступну мову, кладеться йому під перо легкий вірш, весела фантазія. Маємо на увазі з більших речей його казку „Громадка гномика Дадка", „Казки", п'єсу "Казка темного бору" вірші, друковані в часописі „Школярик" та „Світ дитини" — також під псевдонімом Марко Крилатий. Ще маємо на увазі п'єсу „Про Оксанку-бранку, пастушка-вертушка та чародійного батіжка", написану для лялькового театру легким віршем.

Ця п'єса, крім своїх поетичних і сценічних якостей, справжньої казковости — має ще одну вартість: вона є цінним документом для того, хто зацікавиться світоглядом письменника. Може в ній, як ніде інше, в досконало простих, з традиційно-казкової комори взятих, образах подав А. Коломиєць свою світоглядово-ідеологічну концепцію. Пастушок-вертушок, себто, народ, у всій своїй простій і правдивій наївності сміливо йде на героїчні подвиги, — визволяти Оксанку-бранку з пазурів Яги-дітожерки. Після складних перешкод він іде на змаг із Драконом, символом насильника, хижака і гнобителя, а абстрагуючись від сюжету казки — „фірера", „Батька народів". Ось уривок із п'єси — наказ-лист Дракона до людей:

Гей, ви сміття і непотріб,
Дурні, ледарі і лотри
Досить вам уже гуляти
Час вам гинути, конати!
Ваші співи, мова й крики
Все набридло! Ваші пики!
Де не плюнь, все ви та й ви!
Ось вам мій наказ новий.

Жити вільно лиш мені, —
Танцювать, співать пісні —
Все мені, а вам, — ні, ні!
Хто б закпив з мого наказу,
Смерть тому страшна відразу,
А за те, що ви ще живі,
Що на власній ви ще ниві,
Що у власній спите хаті —
Буду з вас данину брати:

Сто дітей мені щороку
Гарних, чистих, тлустобоких,

До дітей ще й матерів
Та по тисячі корів,
А всі гроші-самоцвіти,
Нині вже мені зложити!
Їсти вільно раз на день
І ні скарги, ні телень!

Святкувати вже неділі
Ви щоб більше вже не сміли,
А за те мене щодня
Славить мусите в піснях.
Чи при праці, чи в розмові
Будьте все хвалить готові:
Я — найкращий, наймудріший,
Я — суддя найсправедніший,
Я душу вас, я вас нищу,
Ви ж кричіть, що я — божище,
Що всяк гинуть з вас готов

За ті сльози, ганьбу й кров.
От і все. Наказ кінчаю,
Їсти хочу і чекаю.
Вмить данину на вози
І в моє лігво вези!
А спізниться перший пай, —
З димом піде весь ваш край.

Чи не постає перед кожним інший образ, чи не є це карикатура на сьогоднішніх „божищ"? Право людини, добро людини, воля народу по один бік — хижак, імперіяліст, захланник, дракон — по другий. Іде великий бій між двома потугами. Перемагає сміливість, незламність і віра в свою правду скромного, веселого народнього героя, пастушка.

Така мрія письменника, така віра і такий зміст його власних змагань, — творчих та громадських.

4.

Ми простежили життьовий шлях письменника, легко торкнулися аналізу дарів його художнього слова. Як довідку, треба додати, що три п'єси письменника загублено. Одна — в Бережниці, друга в Варшаві (під назвою „Мікроби"), а третю надіслано було до критики Городиського, де вона й загинула. У Бережниці зосталося листування з дружиною.

Яка цільність, яке перегукування життя й творчости, яка вірна мембрама — те слово!

Проте, цей образ неповний буде, як не згадаємо тут про його наукову роботу, публіцистичну діяльність та організаторську.

Працюючи режисером, А. Коломиєць зостається вірний собі, слідом за практичною працею підсумовує свою практику, піддає її аналізові та синтезові. Внаслідок з'являється теоретична стаття-розвідка „Посланництво театру" (1944 р.). Напевно, це був початок великої теоретичної роботи, яку так і не дали події, міжнародні струси розгорнути.

Працюючи в шкільництві, А. Коломиєць укладає підручник „Звучня" (1942 р.).

Будучи в 1937 р. членом міжнародньої організації есперантистів, палко закоханий у есперантизм, як ідею миру й співпраці народів, вже в останні роки свого життя укладає він підручник есперанто для українців у 18 лекціях та українсько-есперантський словник. Цієї роботи закінчити не встиг.

А. Коломиєць був не тільки майстер слова, вчений, педагог, промовець. Рідке явище сполуки теоретичної мисли й організаторського таланту в особі А. Коломийця знайшли повне втілення. Тільки цей організаторський хист проявлявся не в метушні засідань, обіжників, наказів, а в слові-промові, у слові-статті. Його журналістична робота має ту характерну особливість, що письменник умів звичайні, ніби буденні, явища, вихоплювати із життя, їх аналізувати, вилущувати їх суть чи ядро і оцінити, а потім синтезувати, подати вже в світлі наших перспектив і змагань. Сам не кар'єрист, далекий від шкурних інтересів, безсеребреник, він був непримиренний до явищ антисуспільних, примітивного зниження завдань еміґрації та її культурно-освітніх закладів. Відважно проти того виступав, маючи на те повні права. Цим духом пройняті були і його журналістичні виступи, навіть там, де мова йшла про цілком теоретичні, принципові категорії.

І тут мав він багато ще чого сказати. У посмертних записках знаходимо тези кількох задуманих статтей на теми, що хвилюють кожного з нас. Це ж в умовах майже цілковитої самотності та відсутності змоги опублікувати свою роботу. Який блискучий був би він у відповідному оточенні, серед рівних собі умів!

Багато праці — велика скромність! Не робив він барабанного бою, галасу і брязкоту, робив усе потиху, ба й сам був у приватному житті скромний, делікатний, тонкий. Не робив із життьового покликання грошоробського підприємства, а навпаки, як заповів, — умер з порожнім гаманцем.

5.

1. Значення такої літературно-громадської постаті, як А. Коломиєць, полягає в тому, що він є виразник центральної дороги української громадської думки. Багато орієнтацій, напрямків є в українській громадській думці — але ведуть вперед ті діячі, які самі йдуть центральним шляхом українського життя: орієнтації на нашу власну духовість. Про це письменник виразно заявив у книжці „Шевченкова ера" (1942), та життьовою практикою невідриву від свого народу.

2. Значення А. Коломийця полягає в тому, що він є одною з жертв цієї нашої похмурої сторінки української історії. Ні по один, ні по другий бік кордону ціле покоління не може проявити своїх талантів, мусить бути або підпорядковане наказам згори, йти на службу до окупанта, або, як виробить власний незалежний світогляд — не мати де проявитися. А проте — творчий дух перемагає й це, пнеться до росту, цей ріст і посуває життя вперед. Життя А. Коломийця є документом, доказом — як нам бракує власних державних форм, інакше ми гинемо, не давши того, що могли б дати.

3. Значення А. Коломийця ще в тому, що він ніколи не був самозадоволений, все шукав і вирізьблював свій світогляд, часто ціною помилок і болючих досвідів. Тільки в убогому, обмеженому міщанському оточенню, при рабському огля-

Проф. В. Дубровський

Тюркський Азербайджан

(Закінч. з попереднього числа)

Комуністи-націонали з Грузії, як також Азербайджану й Вірменії, були проти утворення Закавказької Федерації, при чому порушували питання навіть про вихід КП(б) Грузії зі складу РКП(б) і вимагали дозволити вступ КП(б) Грузії до Комінтерну на правах окремої секції.[27]) Причиною такого супротиву щодо утворення Закавказької Федерації було ясне розуміння грузинськими, азербайджанськими й вірменськими політиками, що раніше, коли вони мали свої окремі національні компартії і нікому не підлеглі ЦВК-и і Раднаркоми, то Грузія, Азербайджан і Вірменія були в далеко меншій фактично залежності від Росії, ніж у той час Україна, Білорусь і Середня Азія. Зі свого боку російські комуністи добре розуміли, що для них є надто складне завдання керувати Закавказзям через Закавбюро ЦК РКП(б), яке було ізольоване від безпосереднього контакту з ЦВК-ами й Раднаркомами трьох закавказьких республік і тому було примушене користуватися для цього посередництвом ЦК нацкомпартії згаданих республік. У разі ж організації загально-федеративних органів Зак. СФСР, Закавбюро РК П(б) могло б легко проводити директиви ЦК РКП(б) через Союзну Раду Зак. СФСР, як справді це й сталося. Така система Зак. СФСР, керована Закбюром РКП(б), пізніше Закбюром ВКП(б), проіснувала з 1932 до 1937 р. Лише 23. IV. 1937 р. ЦК ВКП(б) постановив: "Ліквідувати Закавказький Крайком ВКП(б) і уподлеглити безпосередньо Центральному Комітетові ВК П(б)-ЦК КП(б) Азербайджану, ЦК КП(б) Грузії і ЦК КП(б) Вірменії.[28]) Так російські комуністи за п'ятнадцять років спромоглися асимілювати засобами своєї партійної диктатури "незалежні" закавказькі республіки.[29])

Таким чином, на прикладі ставлення московського ЦК РКП(б) до Азербайджану й інших закавказьких держав можемо бачити взірець імперіялістичної тактики російських більшовиків, спрямованої на задурювання, присиплювання й спотворення національно-визвольчого руху тюрків-азері, грузинів та інших народів, з метою панування над ними. Для цього їх сполучується в штучну "федерацію", щоб розпалювати й використовувати міжнаціональні тертя в середині такої "федерації" на користь третього партнера, що радіє з того. Це перший етап диригування новозавойованими націями. Так само тепер Москва хоче зробити й з Балканами, сполучивши в "федерацію" болгарів, македонців, сербів, хорватів, албанців, а може й ще кого-небудь. Міжнаціональні тертя в середовищі такої сполуки — надто міцні з уваги на активні традиції вікової ворожнечі поміж цими народами, — дадуть незрівняні вигоди для російських „праведних" суддів і посередників поміж ворогуючими спільнотами у федерації. Коли ж буде виховано численні вишколені й цілком слухняні кадри для національних компартій то прийде момент для розв'язання такої „федерації" (бо справжнє братство упокорених народів невигідне для Кремля) і утворення „незалежних" союзних республік під проводом нацкомпартій, як місцевих відділів ВКП(б).

5.

Не зважаючи на більшовиків і всупереч ним, азербайджанські тюркі зробили за післяреволюційні часи значні кроки поступу в ділянці культурній, соціяльній та економічній. Нарід, що прокинувся для самостійного національно-державного життя, ніщо не може спинити в його русі, чим би не перешкоджали і як би не спотворювали цей рух російські більшовики.

Насамперед, в Азербайджані, що є першою нафтовою і другою бавовняною базою СРСР, відбулися великі позитивні зрушення щодо письменности його населення. Перед революцією 90% людности Азербайджану було неписьменними (по-російському), а серед жінок таких було 99%. За даними попечителя Кавказької учбової округи, у 1908 р. вчилося в Азербайджані 107.000 дітей, при 2.100 тис. всього населення, що складало 0,5% до всього населення і 7% до загальної кількости дітей. У цьому відношенні тюрки значно відставали від росіян, 58% дітей яких вчилося і навіть від грузинів (31,7%) і вірменів (27,2%). В 1914-15 рр. мережа російських шкіл в Азербайджані характеризувалася такими числами:

	Кількість шкіл	учнів	У тому числі тюрків: кільк.	у %	хлопц.	дівч.
Початкова освіта	942	62.788	22.161	35,2	20.299 (92%)	1.862 (8%)
Середня освіта	32	9.643	1.137	11,8	999 (88%)	138 (12%)

Крім того, в Азербайджані було 786 суннітських і шиїтських шкіл при мечетях з 10.409 учнями, де навчання провадилося рідною мовою, але на арабському навчальному матеріялі (Коран). У 14 професійних школах тюрки також складали надзвичайно низький відсоток: 5,8% в нижчих профшколах і 4% в середніх

Те величезне зрушення, що сталося за чверть століття після цього, характеризується такими числами стану навчання населення Азербайджану:

Кількість учнів	У 1914-15 рр.	У 1938-39 рр.	У скільки разів більше
Усього	72.431	626.706	У 8,6 разів
У початк. школах	62.788	142.681	У 2,3 рази
У середніх школах	9.643	483.208	У 50,1 разів
У середн. школах			
У допом. школах	——	817	—
для дорослих	——	36.848	—
У вищих учбових закл.	——	10.807	—

данні на хазяїна, можна ставити на карб творцеві його шукання істини.

4. Значення А. Коломийця полягає і в особистому прикладі. Коли він зумів прожити чесно й принципово своє життя, то нема вибачення й усяким „сампросебедбайкам", що дезорганізують і деморалізують наше суспільство та перетворюють громадські процеси на знаряддя особистої вигоди й плиткого честолюбства.

Тому й шануємо пам'ять письменника та громадянина, що він і творами, і особистим прикладом скеровує наш загал на вірні шляхи, якими повинен іти повновартний, міцний духом український народ, — а отже й ми, його частина на еміграції.

Із загальної кількости учнів — 375.000 тюрків, а серед них — 150.000 дівчат. У 1939 р. в Азербайджані було 1774 початкових шкіл; 1204 неповних середніх шкіл; 520 середніх шкіл; 80 спеціяльних і вищих шкіл та 620 шкіл для дорослих. На потреби освіти в Азербайджані було витрачено у 1924-1938 рр. — 1.586 міл. карбованців. В одному 1939 р. на потреби Наркомосу було з республіканського бюджету виасиґновано 310 міл. карб. За відомостями азербайджанських органів народньої освіти, письменність азербайджанського населення піднеслася до 90%; у тому числі певне піднесення письменности спостерігається й у тюрків.[30])

Окремим цікавим і важливим досягненням Азербайджану є утворення письменности для асирійців, талишів, курдів, татів, пахурів, лезгінів, аварців, удинів та інших народів, що раніше не мали письменности зовсім, та організація шкіл на 15 мовах цієї країни.[31]) Як певну заслугу Азербайджану, треба відмітити також той факт, що місцеві тюркські діячі були піонерами переведення тюркської письменности на латинський альфабет. Школи Азербайджану почали переходити на латинізовану абетку з 1924/25 р., а преса й листування державних установ були також латинізовані в 1929 р.[32]) Отже, щодо цього, то азербайджанські тюрки випередили не тільки всі інші тюркські народи СРСР, але й саму Туреччину. Полегшення навчання читанню й письму тюркською мовою при переході на латинку несумнівне. Але такий перехід має й свій негативний бік для тюрків, що його вони розуміють і відчувають: при переході на латинку: 1) для молодшого покоління зачиняються двері до старого письменства свого народу, що продукувалося в арабській транскрипції; 2) роз'єднуються різнородністю вживаних латинських абеток сучасні тюркські народи, у той час як арабська транскрипція колись для всіх них була спільною і традиційною. Це, несумнівно, вигідно для антиіслямської й антитуранської політики великодержавної Москви. Це питання ускладняється тепер ще й тим, що Москва виявляє тенденцію, щоб уже латинізовані національні альфабети перевести в дальшому на російську абетку, щоб цим відокремити підвладні народи від Західньоєвропейського культурного впливу. (Тепер уже переведено. Ред.)

Хоч Азербайджан у культурному відношенні пасе задніх порівняно з Грузією, країною багатовікової національної письменности, але кадри тюркської інтеліґенції за останню чверть століття зросли в ньому дуже швидким темпом. У 1939 р. в 14 вищих школах Азербайджану (крім університету, що існує в Баку від 1919 р.) вчилося вже 12.530 студентів, а в 98 технікумах — 25.023 учнів.[33]) У цьому ж році в Азербайджані було видано 1046 книжок, з яких 636 тюркською мовою; виходило 45 журналів, у тому числі — 18 тюркських, і 136 газет, у тому числі — 81 тюркська.[34]) Помітні успіхи зробила тюркська література. Усну народню творчість, досить ще розвинену й популярну серед тюрків, репрезентував ашуг (народній співець) Гасем з Гаузу.[35]) Кількість тюркських письменників зросла до 60, при чому, крім поетів, у ці роки вперше в тюркській літературі з'явилися прозаїки. Серед тюркських поетів і прозаїків останніх двох десятиліть треба згадати як найвидатніших: Сулеймана Рустама, Назарлі, Абуль Гасана, Мамед Саїд Ордубаді, і драматурга Джафара Джабарли.[36]) У Баку було засновано Азербайджанський відділ Академії Наук СРСР. Була створена тюркська національна опера ("Шах Сенем", "Керґиз" композитора Мусліма Магомаєва та ін.). Крім того заснувалися й діяли 13 стаціонарних театрів різного жанру,[37]) а в 1939 р. кількість їх збільшилася до 17.[38]) З метою реклями радянських культурних досягнень влаштовувалися в Москві т. зв. декади національних мистецтв. Гастролі азербайджанських мистецьких закладів відбулися в Москві у квітні 1937 р. Отже, відносне культурне піднесення і активізація тюрків-азері в сучасності не можна заперечувати й забувати при оцінці майбутніх перспектив для народів, поневолених російським пануванням.

6.

Негативним явищем для національного культурного розвитку тюрків є той факт, що піднесення їх письменности й освіти було щільно пов'язане з штучною русифікацією їх, бо середні школи — здебільшого, а вищі — поспіль провадилися російською мовою. Навчання нерідною мовою, особливо на перших початках освіти, давало часті рецедиви неписьменности або принаймні неповновартісну грамотність. Тому обстежувачі стану освіти населення національних республік СРСР нерідко констатувати невідповідність офіційних звітних відомостей дійсному стану речей: ті, кого вважали, за шкільними посвідками, вже письменним, насправді такими ще не були.[39]) Тому успіхи ліквідації неписьменности серед населення Азербайджану мусимо сприймати критично. Відсоток письменних у віці 9 років і вище складав в Азербайджанській РСР, за офіційними даними:

на 17. XII. 1926 р.			на 17. I. 1939 р.		
чолов.	жінок	всього	чолов.	жінок	всього
33,2	16,4	25,2	81,5	64,5	73,3[40])

Таким чином, за цими даними, Азербайджан щодо письменности стояв на сьомому місці, після УРСР, РРФСР, Груз. РСР, БРСР, Казах. РСР, Вірм. РСР. За іншими джерелами, стан письменности в Азербайджанській РСР у 1940 р. був ще кращим — 90% письменних, при 15% їх перед революцією.[41]) Менш сумнівними треба вважати дані перепису 1939 р., за якими в Азербайджанській РСР було осіб з середньою освітою — 234.481 і з вищою освітою — 21.592; таким чином на кожну 1000 осіб населення в Азербайджані припадало 73,2 осіб з середньою освітою, і 6,7 осіб з вищою освітою.[42]) Отже, за пропорційною кількістю осіб з середньою освітою Азербайджан перед останньою світовою війною стояв після Грузії, України, Вірменії, Білорусі і Росії, а щодо осіб з вищою освітою — після Грузії й України. Навіть враховуючи те, що значна, можливо й більша, частина цих кадрів була не тюркського походження, все ж таки таку насиченість Азербайджану інтеліґенцією не можна не вважати позитивним і прогресивним чинником для розбудови тюркської державности.

Для встановлення питомої ваги освіти тюркською мовою серед загальних показників освіти, треба проаналізувати приступні для нас числа глибше: динаміка загальної кількости учнів в Азербайджанській РСР характеризується такими числами:

Міста		Села		Всього	
1928-29	на 15. IX. 1937	1928-29	1937	1928-29	1937
81.746	180.444	109.081	400.714	190.827	851.158[43])

Швидкий зріст кількости учнів сільських місцевостей, несумнівно, йде в рахунок поширення освіти тюркською мовою. Але відносно питомої ваги тюрків серед

всього населення Азербайджанської РСР кількість учнів, що навчаються в школах ще далеко не вирівнялася, хоч і зросла взагалі. Тюрки в Азербайджанській РСР, за переписом 1926 р., складали — 62,1% населення; між тим серед складу всіх учнів у 1935-36 р. тюрків було — 60%, а серед складу учнів 5-10-х клясів ще менше — 53%.[44]) Яка національність навчалася за рахунок тюрків в школах Азербайджану, особливо міських, — то легко здогадатися.

Русифікація тюрків через навчання по школах не була ще гострою в 20-их роках. За переписом 1926 р. з усіх письменних тюрків — були письменними рідною мовою — 96% при загальній їх письменності — 8,1%.[45]) Взагалі тоді процес русифікації ще мало зачепив народи Закавказзя і мсульманські народи Середньої Азії. Зміни, що прийшли після того за тринадцять років, можна в деякій мірі уявити собі за даними 1939 р. по Азербайджанській РСР[46]):

Мова навч.	Кілк. шкіл що дали відомості	У них учнів	У тому числі в клясах 1-4	5-7	8-10
Всього	3.415	615.323	425.125	161.451	28.747
		У відсотках			
Тюркська-азері	80	59,8	64,3	53,5	28,9
Тюркська та ін.	6,1	17,1	15,1	19,7	31,6
Вірменська	7,6	10,1	8,5	12,5	21,2
Російська	5,1	9,5	8,9	10,8	11,9

З цієї таблиці бачимо, що поширення навчання російською мовою зростало рівномірно зі зростанням учня й переходом його до вищих кляс. Те, що в групі шкіл з викладовою мовою "тюркською та інш.", несумнівно, прихованою є російська мова по старших клясах, — робить процес русифікації школярів через повну середню школу особливо наочним. У той час, як починають навчатися рідною мовою 64,3% тюрків, кінчають навчатися нею лише — 28,9%! Така є доля тих народів СРСР, що в момент революції і потім не розпоряджали високо розвиненою національною культурною й достатніми кадрами національної інтелігенції. Навпаки, в Грузії і Вірменії процес шкільного навчання засвідчує поглиблення націоналізації його, що несумнівно залежало від вищої інтелігентности цих двох націй.

Якість учительських кадрів (освітній ценз їх) також є немаловажним чинником для успіхів національного шкільництва. Так, на 1. І. 1939 р. в Азербайджанській РСР не мали повної середньої освіти: 5,7% вчителів 1-4 клясів, 1,3% вчителів 5-10 кл.; 3,8% завідувачів початкових шкіл, 0,1% директорів неповних і повних середніх шкіл.[47]) Це сталося, очевидно, виключно за рахунок т. зв. "висуванців" з членів компартії і комсомолу, що їм надавалися зазначені шкільні посади невідповідно до їх освітньої підготовки, а лише з міркувань їх партійної приналежности й політичної благонадійности. Такі "висуванці", несумнівно, являються найстараннішими русифікаторами.

Взагалі переломовим моментом, після якого почалося одверта й посилена русифікація всіх національних шкіл, було видання про це спеціяльного закону-постанови ЦК ВКП(б) і РНК СРСР 13. ІІІ. 1938 р. "Про навчання російської мови в неросійських школах".

7.

"Коренізація" державного апарату Азербайджанської РСР, тобто заміщення посад в установах тюрками, залишає ще багато до бажання. У 1931 р., за відомостями, що їх зібрав П. Рисаков, в Азербайджанській РСР було всього 37,2% тюрків серед співробітників республіканських і районових установ.[48]) Якщо при цьому ще взяти до уваги, що працюючі в установах національні займають або репрезентативно-декоративні посади "голів", "начальників" (коли це є комуністичні бонзи), або вартових, двірників, посланців, прибиральниць тощо, коли це є непартійні тюрки, — то можна ясно уявити собі що всією адміністративно-оперативною і господарчо-економічною діяльністю керують росіяни-великодержавники (партійні і "специ").

При такому стані цілком природнім було, що свідоміша частина тюрків прагнула набути вищої або фахової освіти, щоб мати можливість бути тими службовцями-"спеціялістами", що їх досі навербовувалося переважно з росіян, вірменів або що. Питома вага тюркського азербайджанського студентства серед студентського загалу свідчить, що тюркська нація не є в цьому ділі підготовки національних кадрів назадницькою. На 1. І. 1935 р. серед всіх студентів СРСР налічувалося 45,6% студентів-неросіян. У той час як тюрки-азері серед населення СРСР складали 1,16%, вони ж серед студентства СРСР складали — 1,31%. У цьому відношенні тюрки-азері засвідчили свою вищу конкурентоспроможність, ніж, наприклад, українці (відповідні числа для українців: серед населення СРСР — 21,2%, серед студентства СРСР — 14,3%), поступаючися лише перед такими активними щодо свого культурного самозахисту націй як жиди, грузини, вірмени, поляки.[49]) В абсолютних числах динаміка зростання тюркських азербайджанських кадрів видна з такого порівняння: у 1929 р. їх було — 1.800, а у 1933 р. — 7.000.[50]) Коли ж ми візмемо Закавказзя окремо, то побачимо, що серед основних національностей його тюрки-азері не на першому місці. Ось питома вага у відсотках корінних національностей серед студентів вищих шкіл, технікумів і робітфаків на Закавказзі:

	1925 р.	1933 р.	1935 р.
Зак. РФСР			
вірмени	20,4%	25,1%	21,6%
грузини	39,2%	40,3%	42,0%
тюрки	20,4%	19,7%	19,8%
Азербайдж. РСР			
тюрки	54,3%	57,1%	54,1%
Вірмен. РСР			
вірмени	94,9%	91,8%	90,7%
Грузин. РСР			
грузини	72,4%	77,4%	77,1%

Інші національності Закавказзя були представлені серед студентства зовсім незначними величинами: татари — 0,4%, абхазці — 0,5%, осетини — 1,2%, греки — 0,7%, курди-іезіди — 0,2%, асирійці — 0,02%, з загальної кількости студентів на Закавказзі — 107.440 осіб.[51])

Але не треба ставити в вину самим тюркам недостатні темпи опанування ними підготовки власних національних кадрів. Величезну ролю у цьому відограє шовіністична практика російської адміністрації, що тенденційно сприяє вступу до вищих шкіл росіян і утруднює всякими способами цей вступ тюркам та іншим корінним народам. Наркомос Дагестану А. Тахо-Годі ще у 1930 р. протестував проти того, що в бронювану кількість місць для представників місцевих націй з окраїнних республік до вищих шкіл РРФСР

приймали росіян з цих окрайніх республік, а одкидали під різними причинами самих коріняків.[52]) Така практика є можливою щодо тюрків в самому Азербайджані, доки на керівних посадах сидять там росіяни-"партійці" й "специ". Так, до всіх вищих технічних учбових закладів Азербайджану у 1933 р. було прийнято лише 43% тюрків і 15% вірмен, — решта самоочевидно, — росіяни.[53]) Те саме спостерегається і в ділянці підготовки наукових кадрів. У 1932 р. серед аспірантури московських інститутів був лише 1 тюрок, що запевняло для росіян повну монополію на професорські катедри у вищих школах Азербайджану принаймні на десятиліття. Той мотив — недостатня підготовка коріняків по середніх школах для вищих, і в вищих — для наукової кваліфікації, — що його приводять росіяни, на виправдання своєї конкуренційної вищости, — лише доводить, що вся система освіти для коріняків організована росіянами так, щоб полекшувати їм зберегати своє упривілейоване, панівне над покореними народами становище. Тим більше доводиться дивуватись впертій наполегливості коріняків, у тому числі й тюрків-азері, що встигли досягти в ділі національного розвитку між першою й другою світовими війнами значних успіхів, порівняно з часами Російської імперії.

---

27) С. Диманштейн — 10 лет Советской Конституции. М. 1933, ст. 29; 10 лет Закавказкой Федерации. Тифлис 1932, ст. 15-19.

28) Див. "ЦК ВКП(б) и Союзное правительство о Киргизии". Фрунзе, 1937, ст. 84.

29) Проф. В. Дубровський — СРСР як федерація. "Наук. Дослідча Катедра Москвознавства", ч. 4, 1946, ст. 8; друге видання — Вінніпег, 1947, ст. 10-18.

30) Мамедов Мирза — Великая Сталинская Конституция и право на образование, Баку 1939.

31) М. Багиров — Азербайджанская ССР. "Правда", від 15. VII. 1936.

32) Див. час. "Револ. и Национ.", 1936 р., ч. 2, ст. 47

33) Див. публікацію "Культурное строительство СССР". М. 1940, ст. 256.

34) Тамож, ст. 260.

35) "Револ. и Национ.", 1936, ч. 2, ст. 25.

36) Тамож, ч. 2, ст. 48.

37) Тамож, ч. 1, ст. 46.

38) "Культ. строительство", М. 1940, ст. 184-185.

32) Напр. серед націоналів, що працювали на будівництві Метро, — див. "Рев. и Национ.", 1935. ч. 2, ст. 81.

40) Культурное строительство СССР. М. 1940, ст. 7.

41) Х. Либман — Совет национальностей. М. 1940, ст. 26.

42) Культ. строительство СССР. М. 1940, ст. 8.

43) "Расходи на соц.-культ. мероприятия по єдиному гос. бюджету СССР за 1 и 2 пятилетки". М. 1939, ст. 56.

44) Г. Марьяхин — Бюджет и нац. политика СССР. М. 1938, ст. 68.

45) С. Диманштейн — Итоги разрешения нац. вопроса в СССР. М. 1936, ст. 7-10.

46) Культ. строительство СССР. М. 1940, ст. 73-74.

47) Тамож, ст. 86-89.

48) "Рев. и Национ.", 1931, чч. 10-11, ст. 14.

49) Тамож, 1935, ч. 10, ст. 52-53.

50) Тамож, 1935, ч. 4, ст. 13.

51) Тамож, 1936, ч. 1, ст. 65-68.

52) Тамож, 1930, ч. 6, ст. 87.

53) Тамож, 1935, ч. 4, ст. 14-17.

Інж. К. ТУРКАЛО

Чи правду написала п. Л. Івченко про мої спогади "45"?

Я не думав у ближчому часі повертатися до своїх спогадів "45". Після деяких зауважень і розмов, що постали були на початку у зв'язку із ними, я написав до них післяслово, і гадав, що тим справа вичерпана. Аж ні! Примушений забрати ще раз коротке слово, щоб нарешті покінчити з тим. Примусила мене до того п. Л. Івченкова своєю статею в передостанньому числі цього журналу.

Загально про те, що написала п. Л. Івченкова, повинен сказати, що це вона зробила, за відомим їй висловом, тільки "по злобе". Бо ж інакше того розцінити ніяк не можна, коли на п'ятьох сторінках величезного формату оцього журналу розписати й приписати мені несодіяні гріхи. Та це мало з тим, але ту явну неправду п. Л. Івченкової, що її вона допустилася, може побачити кожний, коли тільки порівняє подані в неї цитати з моїх спогадів із тим, що справді в мене написано. Це я примушений зробити зразу, на самому таки початку, бо то вже виглядає в п. Л. Івченкової трошки більше, як "по злобе". А таких найголовніших є дві цитаті.

Перша — за письменика М. Є. Івечнка. У неї подано: **"усі в родині мали бути на послугах".** А в мене написано: **"Усе тоді мало бути йому на послугах".** Де тут "в родині"? Чи не шапка горить на голові? Не в моїй натурі різко висловлюватися, але мене дивує, звідкіля це в неї взялося? Я не хотів, коли писав спогади, розшифровувати деяких місць, але для ясности п. Л. Івченкової тепер примушений. Щодо того, чи міг М. Є. Івченко бути диктатором у родині, то мене самого бере великий сумнів. А за його крутеньку натуру я написав на підставі власних спостережень у редакції "Пролетарської Правди". І, власне, там хтось охрестив його, як людину з диктаторськими нахилами. Але тільки під час його творчої праці, бо загалом М. Є. Івченко, як я й зазначив у своїх спогадах, був сумирної вдачі. Щож до його "духовної витривалости", то було таке. Великий приятель Л. М. Старицької-Черняхівської, після того, як вона написала на слідстві, що на згадуваному в статті п. Л. Івченкової зібранні, при вшануванні пам'яті С. В. Петлюри, встав був і М. Є. Івченко, він не хотів і дивитися в її бік і не вклонявся їй, бо сам він це заперечував. Хоч, скажімо, З. Г. Моргуліс, що також був присутній на цьому зібранні, не заперечував, що й він уставав, і зазнав чималого глуму від однонаціонального з ним прокурора Ахматова. Тепер про "психічне зрушення". Чи є це божевілля? Коли людина проходить важкий, стражденний шлях життя, чи може бути її психіка цілком нормальна, не рушена? Та ж

ми всі 45, хто в більшій, а хто в меншій мірі, вийшли з цієї страшної біди з надщербленою психікою. Ми залишилися не божевільні, але із зрушеною психікою. А М. Є. Івченко й поготів, бо мало того, що пережив те саме лихо, а потім опинився самотній, усіма покинутий, і навіть найближчими йому людьми. Це справді трагічне становище, що не могло тримати в рівновазі його психіку. І тому не дивно, що й фізична відпорність його організму підупала. Я вірю, що він помер від карбункулу. Одночасно скажу, що я 1945 року, у м. серпні в Авгзбурзі на Юденберг штрассе 8 читав п. Л. Івченковій, іще в рукопису, написане про Михайла Євдокимовича, і вона тоді це схвалила, тільки просила додати твори, що їх він написав, як письменник.

Друга цитата — за проф. Кудрицького. У п. Івченкової подано: **"Кудрицький був недалекий".** А в мене написано: **"...був дуже недалекий і виразно визначений до відходу на вічний спокій".** І справді проф. М. А. Кудрицький у **дуже недалекому** часі помер. Чи ж не яскраво виступає неправда п. Л. Івченкової? Слова "недалекий" у розумінні російського слова "недальокій" (про людину) я не вживаю, бо то не українське його значення. А цитата п. Л. Івченкової нагадала мені спосіб слідчих ГПУ-НКВД, коли вони давали читати свідчення іншого підсудного тільки до певного місця, далі пильно закривши аркушем паперу чи газетою, щоб не можна було дізнатися про справжній зміст написаного свідчення. Не треба мені звертатися до учнів Миколи Антоновича Кудрицького; його я сам добре знав, бо разом викладали в Медінституті. Я його поважав і любив, бо він був не тільки добрий професор, а й добрий, як людина. Тим то мені просто гірко, що п. Л. Івченкова закидає мені, ніби я "кидаю брудом ще в одну мертву людину". Та, Боже, крий від таких коментаторів!

Пані Л. Івченко береться навіть заглядати в середину самого процесу, хоч я того не ставив собі покищо в завдання у своїх спогадах, і визначає найслабші ланки — Дурдуківський, Підгаєцький і Шило. Так ось мушу зазначити, що колобок почав розмотуватись якраз не від цих осіб. Це чиста фантазія й її припущення, але вона подає його, як факт. А я точніше знаю про колобок, і це є в мене в іншій праці, що ще лежить у рукопису. Так само до фантазійних вигадок п. Л. Івченкової належить те, що арештованому приносили передачу в льох, коли його кидало туди ГПУ. Мене, що перепробував три фазі цієї "знаменитої" установи, не вчити про її порядки. Мені іноді й без сидіння в льоху, бувало, по три-чотири тижні були заборонені передачі, а в льоху — то вже нема чого й казати. А я там нічим не різнився від інших.

Сцена з очікуванням у коридорі ГПУ перед побаченням із своїм чоловіком у п. П. Івченокової — щось дуже роблена й штучна ситуація. Нема чого мені про неї розводитися, а тільки скажу, що А. Ніковський підписав "признання" багато раніше від часу того побачення. Звідкіля я знаю про це, кажу в згадуваній уже праці, що ще у рукопису. А тепер загально треба сказати, що п. Л. Івченко, як кажуть, ломиться у відчинені двері, бо в своїх спогадах "45" я не раз підкреслюю, що про саму справу СВУ не пишу тепер, а подаю тільки галерію осіб, що сиділи на суді, із спробою **обережної** характеристики їх. Якщо в когось, і в тому числі в п. Л. Івченкової, є про когось точніші відомості, що можуть дещо виправити написане в мене, а найголовніше — додати до написаного, то за це може бути тільки подяка і від мене і від усіх українців. Але біда в тому, що в п. Л. Івченкової також усе базується на чутках, і до того ж, як бачу, менше вартих, аніж я їх мав. Бож навіть інколи, мавши точніші відомості, я все ж таки окреслював їх з обережности словами "я чув", "казали". Ми жили в Україні в тяжкій атмосфері, коли кожним керувала підозра до іншого, тим то ця підозра могла падати на будьякого, навіть і невинного.

Я чув про небогу В. Ф. Дурдуківського — Лялю Павлушкову (рідну сестру Миколи Павлушкова), але не наважився подати це, навіть, як чутку. Тим часом п. Л. Івченкова подає це, як факт, про її шлюб з гепеушником. Якщо це подається, як факт, то чому не можна припустити, на підставі тих відомостей, які були в мене, що Галя Ніковська вийшла заміж за гепеушника? Тим більше, що вона була комсомолка. А що її бачили нужденною 1936 року, то й це не дивина. Хіба мало було випадків, що гепеушники кидали своїх жінок? Це не новина й п. Л. Івченковій. Можливо тому й "становище її було трагічне". А зрештою, коли б воно було й не так, то правдиві відомості могли б тільки розвіяти неправдиві передніші розмови, і я був би вдячний за це.

Читаючи в статті п. Л. Івченкової за А. Ніковського, що йому вона віддала мало що не четверту частину місця в ній, можна побачити, що це її особисте теоретичне роздумування, без найменшого підпертя будьякими не то що фактами, або хоч би якими новими "чутками" чи "розмовами", крім одної, що якраз стверджує те, що я написав у своїх спогадах за нього. І це якраз доводить, що вона зовсім не знає А. Ніковського. До відома п. Л. Івченкової, що А. Ніковський ніколи прем'єром УНР не був (це історична довідка), а був тільки короткий час в еміграції міністром чужоземних справ. Голови начальників НКВД Балицького чи Успенського могли летіти, а голова А. Ніковського могла залишитися намісці. І тут нема нічого дивного. У більшовиків усе можливе. Коли 1939 року раптом треба було створити (вийшло так, що тимчасово) Карело-фінську республіку, а не було на волі підходящої людини на її прем'єра, то взяли з казематів НКВД Куусінена, зробили прем'єром і все. Отакі чуда бували. То що вже говорити за А. Ніковського. А над Єжовим також було "начальство". Тим часом можна порадити п. Л. Івченковій прочитати листа А. Ніковського до поета П. Тичини, де він пише, що живий, живе зовсім легально в Ленінграді, і що навіть написав уже повість з передреволюційного життя ("Український Голос" — Канада, перший чи другий рік по другій світовій війні). Може це й фальшівка, я того не знаю, але такі відомості я мав іще в Києві, і від лйдини, якій я не мав підстав не вірити. І писав я свої спогади в Києві, тим то з тих відомостей, що їх я мав іще там, а не "з переказів — головним чином уже на еміграції". Отож не слід було б п. Л. Івченковій пускатися в теоретичні розумування про те, чого вона справді таки не знає. Я знаю А. Ніковського трохи більше — і про його співпрацю з Є. Чикаленком і про його редакторство в "Раді" (бував тоді в редакції). Це дуже розумна людина, дуже-дуже здібна, але, на превеликий жаль, не дав він того, що міг би дати, бо, сприятелювавшись з бахусом, мало працював. І взагалі дарма п. Л. Івченкова зазначає, що "він (тобто — я. К. Т.) хо-

че дати психологічні характеристики людей, з якими до процесу не зустрічався, або зустрічався дуже мало". З Київської групи я знав усіх, — багатьох іще з передреволюційних часів, а решту зразу від 1917 року. Тим то за них я більше й даю, а за периферійних скромно, бо мало знав, але декого також таки знав.

Не подобається, приміром, п. Л. Івченковій, що акад. Слабченка я підніс до "громадських академіків". Кожній незлобній людині зрозуміло це. Я вважав за цілком слушне при нагоді згадати про той час, коли більшовики почали прибирати ВУАН до своїх рук. М. Є. Слабченка Академія ще раніш вибрала була в академіки, але влада не затвердила, як, приміром, у Ленінграді, не затвердила була найвидатнішого за тих часів фізика, проф. Хвольсона, бо він був дуже релігійний і зовсім не таївся з тим. А тоді, коли "громадські" установи повиставляли на академіків таких, як Скрипник, Затонський, Шліхтер і інших, отой надійний елемент, то вже незручно було, поруч цих людей, не затвердити такого М. Є. Слабченка, що мав великі наукові праці, про що я й написав у своїх спогадах. Я був у Комісії, що підготовляла матеріяли за всіх кандидатів в академіки до засідань Академії і добре знаю, що хто подав був із своїх праць.

За П. О. Єфремова я не мав відомостей і тому написав тільки, яким він був на суді. То тут уже п. Л. Івченкова, не знаючи, чим дошкулити мені, обвинувачує мене в тому, що я не "дбав за те", щоб призбирати за нього факти, а саме, що він жив у Маріюполі й що, як каже вона, "просила свою маму допомогти йому". Виходить моя провина в тому, що я не спитав маму п. Л. Івченкової про П. О. Єфремова. Як це несолідно й несерйозно! А я в своїому післяслові радив, щоб кожний, хто що знає, додавав би до того, що я знав і написав, а дещо може й виправив, якщо мої відомості були не зовсім правдиві.

Коли кажуть, що американці люблять гроші, то це тільки підносить їх в очах інших, бо вони вміють їх "робити". Важко зрозуміти, чому це так укололо п. Л. Івченкову? Що проф. Г. М. Іваниця був "сріблолюб", то це таки не стосувалося до СВУ, а тільки відповідало настанові моїх спогадів. А він такий був, бо вмів також „робити" гроші; це на мій погляд була добра його прикмета, і не один заздрив йому, хоч і частенько викликала в редакції "Пролетарської Правди" жартівливі дружні зауваження: "це не Іваниця працює, а його ножиці". Проте, я його дуже цінив і ціню, як науковця й великого патріота.

Мені здається, що я вже занадто багато уваги віддав статті п. Л. Івченкової. Уже двох сфальшованих цитат, поданих на початку досить було б, щоб довести її вартість у цілому, і через те може й не варто було так розписувати. Але я це роблю не для п. Л. Івченкової, а для тих, хто хотів би щось знати про тих наших людей, що за них я кінчаю такими словами: "...це становить велику втрату для української науки й культури. Могили їх загубляться й будуть незнані та неоплакані, але пам'ять за них у кожного свідомого українця повинна будити найсвятіші почуття". П. Л. Івченкова, мабудь, не дочитала до цього місця, бо ж пише: "Він (тобто я. К. Т.) зовсім не турбується показати, якого страшного удару по нашій культурі було завдано цим процесом, які великі сили згинули від нього, як було перервано бурхливий процес відродження, що розпочався з 1917 рокує. А я, крім поданого кінця спогадів, при кожному учасникові судового процесу зазначаю, яку то цінну, та в якій галузі, силу становив він в українському ренесансові 20-их років. Бо ж коли б довелося торкнутися місць заглядання п. Л. Івченкової у внутрішнє життя в ГПУ, під час суду та слідства, то довелося б мало не все заперечувати й сказати, що не Правдін і Брук були головними слідчими під час слідства СВУ (це вигадка), що під час перерв на суді ми вільно розмовляли один з одним і про що хотіли, тим то не було потреби проф. Щепотьєву "тицькати" щось у руки М. Є. Івченка, і що всі ми випробували різні види транспорту — чорний ворон, ваговіз, особове авто, а дехто, у тому числі й я, навіть... віз, тільки запряжений не волами, а кіньми! Отаке чудо XX віку. Так само довелося б виписати її непослідовності; приміром, на самому початку своєї статті п. Л. Івченкова пише, що в моїх спогадах "дуже мало сказано доброго про всіх учасникві СВУ", а кількома рядками далі: "Ті, кого

ЗАМОВЛЯЙТЕ КНИЖКИ

П. Волиняк, лани, читанка для 4-ої кляси	1.00
Діма, Росяні зорі, поезії	0.40
В. Русальський — Після облоги міста	0.40
М. Цуканова — Шовкова рукавичка	0.25
В. Чапленко — У нетрях Копет-Дагу	0.50
М. Івченко — Напоєні дні	0.30
Т. Осьмачка — Плян до двору	1.50
А. Кащенко — Під Корсунем	0.60
П. Карпенко-Криниця — Підняті вітрила	0.40
С. Парфанович — У Києві в 1940 році	0.80
Б. Олександрів — Мої дні	0.35
М. Гоголь — Сорочинський ярмарок	0.30
П. Волиняк — Земля кличе	0.25
П. Волиняк — Під Кизгуртом	0.20
П. Волиняк — Кубань — земля українська, козача	0.40
О. Стороженко — Оповідання	0.35
Літаври чч. 1, 2, 3 і 4/5 (разом)	1.00
Д. Гуменна — Куркульська вілія	0.25
А. Любченко — Щоденник. Ч. І	0.80
В. Скорупський — Весняний гомін	0.25
В. Стефаник — Вибране	0.35
П. Горотак — Дияболічні параболи	0.40

МАЄМО ТАКІ ДИТЯЧІ ВИДАННЯ:

1. **"ДВІ КАЗОЧКИ"** (нове видання) народні казки з гарними малюнками, кольорова обкладинка, стор. 16, ціна — 20 центів.
2. **"ЛИСИЧКА - СЕСТРИЧКА І ВОВК ПАНІБРАТ"** (нове видання), народна казка, з малюнками, стор. 16, ціна — 15 центів.
4. **"ЯЙЦЕ-РАЙЦЕ"** (нове видання), народня казка з малюнками, кольорова обкладинка, ціна — 25 центів.

5. **"МОЯ ЗБІРОЧКА"** (нове видання), — багато ілюстрована книжечка, де є народня казка "Костинин син", віршована казка Наталі Забіли "Сорока-Білобока", пісня-гра з нотами "Яблунька" — текс Н. Забіли, муз. П. Козицького. Ціна — 25 центів.

При замовленні на $10.00 і вище — опуст 25%.

Замовлення й гроші слати:

"NOWI DNI", Box 452, Term. "A"
Toronto, Ont., Canada.

К. Туркало знав, усі мають добрі характеристики", і багато дечого іншого.

Та біда не в тому, чи я щось не так написав, чи п. Л. Івченкова, чи навіть хтось інший, а біда в тому, що ми не навчилися ще солідно, серйозно й розумно критикувати й полемізувати. Дехто думає, що прикріше він висловиться з приводу якоїсь помилки чи навіть іншої думки, що брутальніше "загне", то це буде ефектніше. Ні. Навпаки, для культурної людини це найменше переконливе, і тільки являє собою полеміку дуже низької моральної якости. „Критика" п. Л. Івченкової не тільки злобна й невисокої якости, а ще має і демагогічний характер. Ця демагогія розрахована на необізнаних із справою людей, і проходить червоною ниткою через усю її статтю. Вона називає мене "збирачем чуток і пліток", тобто "пліткарем", що "згадую, чого не знав", і навіть мола що не "агентом". Можна було б, безперечно, образитися на неї за це, але Бог із нею.

Я тільки дуже хотів би знати, хто коло п. Л. Івченкової стояв, коли вона писала свою статтю? Бо ж то, як я вже сказав, більше, аніж „по злобє".

Від редакції: Вважаємо, що на цьому варто закінчити цю суперечку: ми дали слово п. Л. Івченковій, ми дали слово й п. К. Туркалові для оборони.

Радо вмістимо доповнення й уточнення потретів діячів СВУ, які подав К. Туркало в "Нових Днях", якщо хто спроможеться їх зробити. А дальшу дискусію на цю тему вважаємо зайвою.

Іван і граф

(Продовж. з стор. 2-ї)

нович такого б не зробив? Лише з однією різницею: він забув би надягнути циліндер... Розуміється, вважаючи, що всякі компроміси тут недопустимі, а тому йому не дали б три роки, а зробили б з нього блаженного, — ха-ха-ха!

Іван зробив також подобу усмішки. — Але і в нас все таки земля крутиться, — промовив він.

— Серйозно беручи, так, — казав граф, коли вже вони вийшли на сам шпиль пригірка побіля Михайлівського манастиря, що його саме почали розбирати. І звідки розгорнулось ще більше простору, ніж перед тим... — Цього не думаю заперечити, скорше навпаки: коли б у нашій історії та не трапилось отих Батиїв й Темерланів... Отут на цьому місці стояв замок. Прийшли Батиї і знесли... На порожне місце дали манастир.. Тепер ось бачите: зносять манастир... Місце хочуть запхати будинком ЦК КП(б)У. Історія не дарує таких переміщень. А думаєте ми виграли, що з-над цього Дніпра пересунулись на багна Гнилої Води? Триста літ грасувала орда по наших головах і вірте мені, що Америка була б не колюмбійською, коли б не ті герці. Зрештою, вона й тепер у добрих руках.

— Думаєте, що її не можна відкрити вдруге? — запитав наївно Іван.

— Ха-ха-ха! — засміявся граф вдоволено. — Та пробуємо. Фантазії не бракує, чи хватить засобів.

— Такі речі інколи вимагають найскромніших засобів, — каже Іван. — Я переконаний, що коли б Кортез мав кораблі нашого часу, ацтеки не мусіли б умерти.

— Ха-ха-ха! Правильно! І правильно! Перегнать, це ледве чи вдасться, але відкрити? Правильно! Тут і вербовими грушами можна поорудувати, але ось ми і дома...

Вулиця Горвіца, колишня Велика Житомирська. На третьому поверсі. З однієї кімнати. Гравюри Дюрера на стінах. Івана запроваджено до ванни, дано йому кусень мила і рушник. І коли він вернувся, побачив стіл, на нім „всяка всячина" включно з шинкою і пляшкою чистої. — У мене, звісно, не хутір, — казав захоплено граф, — але як на час і сумління — хватить. Присідайте!

Граф дійсно піднесений, весь аж сяє. Іван як тільки що знятий з хреста, весь у рудих зарослях, але руки чисті. Граф налив чарки. Привіталась і випили. Іван лише пригубив. Граф протестує. — У цій моїй подобі, я міг би не видержать, — каже Іван. — А! Подоба! Так моріть! Голод, між іншим, найбільший наш ворог. Більший ніж буржуазія всього світу... Прогнали з хуторів Морозів, а інших таких дурних не знаходиться, ха-ха-ха!

— Голод, кажете? Ворог? Не ворог, а приятель. І зброя! — каже Іван, що почав негайно, навіть від тієї краплі, п'яніти. — Голодом світ поб'ємо, весь кругленький світ. Перша з перших справа! — швидко вилазив зі себе Іван і набирався зухвалої відваги. — О, ні, братику! Голод, це... Прекрасно! На кулаків, на Берлін. На Париж. На Лондон! Го-го-го! — мичав Іван крізь жування, по-дитячому вимахував рукаю, що в ній цупко держав шинку, а потім ближче підсунувся до графа і інтимнішим голосом говорив: — Не знаю хто ви тепер — граф чи не граф, але хочу сказати: Морозів вигнали з хуторів і правильно зробили! — пристукнув він по столі. Граф засміявся, засміявся також Іван. — Налити ще? — питав граф.

— Налити! — прохрипів Іван з шинкою в зубах.

— І правильно! Люблю! — рокотав граф.

„І ті дурнісінькі міліонерчики, ті ліберальні ідіотчики, ті курячі філософчики... Ха-ха-ха! Одного разу... Елегантно забомбають вони на наших приладах спасіння, — святими зробимо, — механізацію, націоналізацію, кооперацію, колективізацію... З вух до п'ят медаликами обчіпляємо... Братику, братику, що то буде за потіха, як шановний Мандерфільд та займе одно з найпочесніших місць у кабінеті святого Саватія на острові блаженних, що на морі Білому.

— Люблю! — викрикнув граф, а очі горять.

— Ми їм, голівудським варварам, докажемо, де саме стерчить розум, а господін Чаплін не чортиком, а чортиням на ниточці задригає під нашу мельодійну балалайку! Ха-ха-ха!

— Ех, і люблю! — з реготом вистогнував граф.

— Два мільярди років на планеті і не можуть

каналії, збагнути її призначення. Хай живе Іван! — викрикнув Іван і зовсім випростав спину.

— Браво, браво, Іване Григоровичу! Зовсім по-моєму! Це по-моєму. Ще по одній.

— Хоч би й по дві! — вторував Іван.

— І до діла. Діло маю до вас, Іване Григоровичу...

Іван Григорович не дочув. Він скінчив шинку і старанно взявся до ковбаси. Його зуби завзято працюють, до рудого підборіддя долучились рожеві терени щік, сірість уст змінилась на бузову блискучість, очі обережно піднялися зі своїх ям, туманна млявість заволікає їх ясність.

— Мозки, як ваші, не сміють дармувати, — казав граф. — І не там їм місце. Усе зробимо — кажіть! — викрикнув граф. Іван ніби прокинувся.

— Як? — запитав він швидко.

— А так: за кордони нашого обширного отечества не хочете? — чує Іван з туману.

— Куди? — перепитує, перестає жувати, очі стають круглими.

— За кордон, — повторив граф, а обличчя Іванове розпливлось у його очах, ніби воно не в фокусі.

— За який закордон?

— Та за кордон. Звичайний.

— О! За кордон! Ха-ха-ха! І як же так, Федере Федоровичу? Кпитись над бідним Іваном. Чудак ви, їй-богу! Ха-ха-ха!

— Яке кпитись. За кордон і баста! Першою клясою...

На Івана нападає хижа веселість, він регоче, як жеребець. — Ех, ви і граф! Ну ж ви й... І навіщо всілякі там драглі — беріть і крито.

— Е! Е! Так не думайте. Під дурного хату? Ні, то ні. Я справді думаю з вами добре.

— Зі жартами, щоб не було смутно?

— Ну, й дітьо! Пропоную діло. Справжнє. Замість Сибіру, Онеглагу, пропоную — Берлін, Париж. Сідає до потягу, їде... Божком буде, а тут з хлопця зроблять коржа.

Іван дивиться на Демідова, очі ростуть. — Це значить як? На... На провокатора?

— Ах, які слова! Вісім років у цій юшці і неграмотний. Самі ж перед хвилиною казали про різних тих... Яка провокація? До нас горнуться, а ми їм поможім. Розумієте? Пригорнім, визвольмо. Західня Европа. Така собі мозаїка слабо зліплених різнобарвних камінчиків, а червоних між ними тьма. Справедливість — бачите. Вопіюща кривда пролетаріятові. Шукання рятунку потопаючого. Мільйони простягнутих рук. І що ви, Іване Григоровичу, їм відмовите. Може штовхнете чоботом у прірву на пожертя гадам невинних, страждучих, полоненних дітей — що ви, що ви! Від кого, від кого, а від вас такого звірячого очерствіння не сподівався. Яка, питаю, провокація? Самі хочуть! Самі! Розумієте? Самі! Зовсім так само, як свого часу ми з вашим Сопроном хотіли... А чи нам... Як вам виразніше сказати? Чи нам, скажемо, менше потрібно Гібралтару, ніж іншим смертним? Кажете, не по дорозі. По дорозі, все по дорозі, всі Атлянтики добрим людям по дорозі. А головне все по спілі груші. Франція ще там брикається, але готова. Бріян не Бріян, а чисте золото. Берлін напів червоний, напів рожевий — наш рубін, корона, центр ваги. А візьміть чехів! Не чехи, а скарб — „наші руске братші". Другого Бенеша не знайдеш у віках — і мудрий, і впливовий, і демократичний. Ліберали, братику, для нас хліб насушний, це ще наш лисий покійник казав змусити їх пройти з нами не аршин, а два, а ні то без них і через них. Вивів так на п'ятий поверх, показав вікно і стрибай. І стрибне! Хай попробує не стрибнути... Поляки, питаєте? Щож поляки? Прекрасна, охолоджуюча лімонада, ні се, ні те, попиндючаться, попиндючаться і здіймуть шабельки. От вам і Европа — „шагні і всьо в рукє твоєй — владичествуй" — чи ж не мудро казав Тютчев?

— Але ж при чому тут старі кальоші — Іван Мороз? — враз вибухнув з рожевого туману Іван. — Лишенець — раз. Гречкосій з роду в рід — два. Ворог народу — три. П'ять сотень гріхів — а ви в апостоли рядите. Та ж я вам там такого наплутаю. Пішлете в Берлін, а опинюсь у Буенос Айресі... Або в Сибіру.

— Но, но, но! Не дуже, не дуже, Іване Григоровичу! Знаймо, що говоримо. Мороз скрізь на своєму місці, дивіться лиш на молодшого братика, не гаразд такими помітати. А опинитесь — вернемо, наші руки стали довгими, сягаємо і до дна океану, якщо зайде потреба. Налити ще?

— Налити! — злісно прихрипів Іван і задубів, вперши погляд у гравюру Дюрера.

Граф наливає, дебела його, заросла рука злегка тремтить. Іван зриває пігляд і ловить те тремтіння. А грива його голови настовбурчилась, підлога, стіни, вікно, гравюри гойдаються, ніби вони на розбурханому морю.

Іван схопив графа за руку і пролив горілку. — Стоп! Досить! — Граф глянув на нього гостро. — Чого хвилюєтесь? Дрефите? — Я більше не п'ю!

— Що значить, не п'ю? — Не п'ється. От не

Л. ДМИТЕРКО

**
*

Чорнобривцями і рястом
Наша юність одцвіла,
Та пригадуються часто
Квіти рідного села.
Чорнобривці, материнка,
І шипшини запашні,
Й тиха дівчина Маринка,
Що згубилась на війні,
Та, що півники червоні
Малювала над вікном,
Що до неї вірний коник
Завертав із козаком.
Що про неї ми співали
В темну ніч на колодках,
Потім пісню поховали
У столочених житах.
Та буває, на часинку,
Все згадаєш, як було:
Тиху дівчинку Маринку,
Чорнобривці і село.

Із збірки: Любомир Дмитерко. Багряний ранок. Поезії. 1941-1944. Київ. "Радянський письменник". 1945.

4. VII. 1943.

п'ється і шабаш! — пустив графову руку. — У мене тут, казав, така жилка, — затнеться і хоч ти вмри. — Ну, так що ж! — казав добродушно граф. — Хребет зламають. Зуби вичистять... І жилку від того... Відмайструють... А навіщо? Кому з того хосен? Мені, вам, пролетаріятові світу? Бенешові? Не хуліганьте, а робіть, як кажу, — буква в букву. Виграєте. У нас стріляють у потилицю, але ті найгірші і тих найгірших, а мудрі живуть і виживуть, а вам, кажу, влада належиться, як і штани, не розкривайте рота, а годіться.

— Ну ж ви й скептик! — вихопилось у Івана.

— Що значить?

— Не вірите у прості дороги.

— Переросли простоту. Діло земної кулі. Зрікаємось батьків, виганяємо з гробів предків. Бестії. Надлюди. Громадяни радянської соціялістичної по всьому світі, на всіх мовах і всі наші. Я сам три рази на Сибіру за це побував, юродивим став, графа на молота зміняв, кручу собою і світом, і не віру в ніякі більше теореми Архимеда. Що хочете? Коли в огні — в огні. Що значать сльози, чи ахи, чи молитви, чи прокльони? Сам стань огнем, сам гори, сам пали, злийся зі стихією. Дурнями барки тягнуть, опісля визволяють, щоб їх ще дурнів запрягти до плуга чи до потягу, а тут сам визволяйся, вилазь зі шкури, коли тісна.

Іван мовчав, рука його лежала простягнута на столі поросла золотавими рослинками. Чарка горілки прозоро і криштально іскрилася в його тьмавих зіницях. М'язи щелепів вигравали під заростою шкірою. Час стікав до смеркання.

— Ні! — вирвалось у нього. Ні! Копати канали — так. Шпіонити — ні! Чорт з нею зо всією земною кулею! Іду!

— Ах! — посміхнувся граф і привстав. Поволі ступав по кімнаті. — Ну й ідіть! А у мене он порожнє ліжко.

— І піду! — каже Іван.

— Куди ж підете?

— Чи ж мало доріг в радянському союзі? Ви знаєте і я знаю. Ви не боїтесь, я не боюсь.

— Допобачення, Іване Григоровичу, — казав байдуже граф і подав Іванові руку. Іван потиснув її і, як був, вийшов.

ДМ. ПРЕГОРНИЦЬКИЙ

Про могили базарських героїв

(Свідчення нового еміґранта)

359 національних героїв розстріляно і поховано в містечку Базарі, а не під Базаром, як чомусь говорять і пишуть на еміґрації.

Базар — це типове волинське містечко з населенням до трьох тисяч осіб. Посередині містечка була площа, на якій стояла церква, у якій були замкені полонені вояки перед розстрілом.

На південь від церкви, не далі як за 470 метрів, з правого боку Мар'ятинської вулиці в жидівському городі, було випано дві ями, у яких й спочивають ті, що життя своє за нас віддали.

Жидівська садиба розташована так: звичайна містечкова хата вікнами і головними дверима на вулицю, поза хатою маленький двір, хлів і повітка, а далі садок і город площею біля півгектара. У цьому ж городі, у самому кінці, поперек городу викопано дві ями довжиною по 25 метрів, шириною по 2 метри, віддаль між могилами 3 метри, а глибина мені невідома.

Розстріляних вояків чекісти вкладали поперек ям, і дальшу від вулиці яму закладено повністю, а першу тільки до половини. Могили присипано як попало без жодної форми, а незакладена половина так лишилась відкрита.

Весною 1922 року жидові не сподобалось, щоб в його городі був цвинтар і він їх вигородив, тобто західне прасло переніс на схід могил і могили опинились за городом, з'єднані з громадським вигоном.

Один старий жид протестував проти вигороджування могил, доказував, що вони нікому не шкодять, а коли побачив, що його не слухають, то голосно українською мовою сказав: "Не слухаєте мене, то робіть що знаєте, а побачите що колись над цими могилами будуть написані золоті слова, тоді ви мене згадаєте, але буде пізно." Ці слова були переказані далеко поза Базаром.

Пізніш могили запали, заросли бур'янами та будяками, а порожню половину ями закидано всяким сміттям з містечка.

Колективізація знищила огорожу, де яка була, і могили лишились зовсім на відкритому просторі. Жиди хоч й користувались присадибною землею, але ще дальше відсувались від могил, а могили ще більше заростали бур'янами.

1941 рік. Більшовики втікли, а німці обійшли так що Базарщина фронтових подій не бачила. Німці заняли Київ, а в Базарі їх не було. Аж у вересні місяці із Овруцької ортскомендатури прибуло три німаки, пробули в Базарі лише один день, випадково зустріли одного із розкуркулених, що уже встиг приїхати із вигнання і наказали йому бути головою району. А сподобався він німцям своєю вродливістю: високий ростом та гарними козацькими вусами.

Новоспечений голова Іван Іванович (прізвища не пригадую), крім вродливости нічого не мав: був він малописьменний селянин, і не знав з чого йому починати. Все ж він вирішив найперше упорядкувати братські могили. Зорганізував шарварок, викорчували довголітні бур'яни, навезли трохи землі і привели могили до християнського вигляду, а поза цим голова ніякої роботи не розпочинав, крім упорядкування власного господарства.

Селянство Базарського району використало ситуацію і зразу приступило до розподілу колгоспів за принципом: хто сильніший, той і ліпший. Протягом місяця все було розтягнуто, хто мав силу, той зразу здобув коні і обставив хату стіжками різного збіжжя, а хто слабший, мусів задовольнятись тим, що йому лишається.

Свідоміша частина населення району без відома Івана Івановича звернулись до Житомирського обласного

управління, головою якого був адвокат Яценюк і просила допомогти їм припинити анархію в Базарському районі.

Обласне управління уповноважило мене виїхати в Базарський район і створити місцеве управління

До Базару я прибув 19 вересня 1941 р. і не без труднощів розшукав голову Івана Івановича, який був дуже занятий у своєму власному господарстві, а про організацію будь якого управління не хотів і слухати. Проте удалось його переконати про конечність організації місцевого управління та поліції.

За місяць праці все, що було потрібне, зорганізовано як в районі так й в селах.

Протягом цього ж місяця остаточно упорядковано могили, добавлено землі, поставлено великі дубові хрести, оброблені найліпшими майстрами, поставлено 30-ти метрову щоглу, на якій майорів український прапор, проведено електрику, яка освічувала могили увесь час, коли місцева електростанція працювала. Три жидівські хати з надвірними будинками, які заслоняли могили від вулиці, було знесено. Проти могил поставлено гарно оздоблену широку арку, садок трьох жидівських садиб з'єднано, вичищено і приведено до порядку, а всю цю площу навколо могил біля 1.5 га. огорожено. Зроблено все, що було можливе.

У жовтні місяці створено комітет для підготовки переведення свята в день 20-х роковин — 21 листопада.

Плян переведення святкування було погоджено з обласним управлінням у Житомирі.

Пляном передбачалась відправа служби Божої та Панахиди над могилами, але не тільки в Базарському, але й у сусідніх районах не було жодного священика, а хотілось щоб святкування було найкраще.

Не без труднощів 13 листопада Коростенська Ортскомендатура видала дозвіл і бочку бензину, щоб привезти Архиерея із Житомира, але в Житомирі його не було. Тоді налагодили автомашину і через західню Валинь послали до Холма щоб привзети митрополита Іларіона, бо про владику Полікарпа у нас тоді не було ніяких відомостей, але ж не пощастило, бо в Рівному уже був Райхскомісаріят і нашого посланця повернули.

Задоволились тим, що із Житомира привезли о. Андрія — настоятеля Собору і ще одного священика.

В с. Скуроти зорганізовано великий хор під керівництвом широко знаного вчителя співу Дм. Недашківського.

В Чоповичах підготовили духову оркестру з 30 осіб під керівництвом Білошицького.

У Базарському, Чоповицькому, Малинському, Народицькому і Хабенському районах постановами районових управ день 21 листопада проголошено суцільним святом і увесь транспорт віддано до послуг бажаючих відвідати могили.

Цілий день 20 листопада з усіх сторін валками почали сунути прочани — підводами і пішоходом, а ранком 21-го уже неможливо було переїхати через Базар: усі вулиці забито підводами, площа навколо могил заповнена. Поліція із перелічених вище п'яти районів у числі 250 чоловік увесь час позмінно тримала варту біля могил.

Рівно о 10-й розпочато Богослуження. Крім двох священиків із Житомира, прибув ще один старенький із Київщини десь.

Як пролунали перші возгласи із Служби Божої то тисячні маси присутніх завмерли, бо 12 років не чули слова Божого, а молодь то й узагалі не чула.

о. Андрій після св. Євангелії став на могилі і проголосив дуже змістовну проповідь, присвячену мученицькій смерті 359 розстріляних.

По закінченні Служби Божої і панахиди оркестра виконала похоронний марш та декілька жалібних пісень.

Промовляли ще четверо цивільних промовців.

О 3-й годині офіційно святкування закінчено. Оркестра виконала український гимн, але люди не розходились — пізно ввечері Базар був ще переповнений.

У 1942 році святкування не відбулось, бо Гестапо не дозволило та ще й дошукувалось ініціяторів святкування 1941 року.

У 1943 році не дочекались того дня, бо 10 листопада Базар уже був евакуйований.

Але нема сумніву, що населення Базару і сусідніх районів дотримає своєї обіцянки, яку воно висловило над могилами під час демонстрації в день 20-ти річчя розстрілу в Базарі: над могилами при першій можливості збудувати церкву на славу Богові і на пам'ять про 359 героїв, що в боротьбі України з комуністичною Росією поклали своє життя.

ВШАНОВАНО ВЕЛИКОГО КАНАДІЙСЬКОГО ПОЕТА

Одним з найвизначніших сучасних письменників у Канаді є Едуард Дж. "Нед" Прат, професор торонтонтського "Вікторія Каледж", нагороджений літературною нагородою генерал-губернатора за поезії у 1952 р. "Ніхто з нашої генерації не заглянув так глибоко в серця й душі сильних людей Канади як "Нед" Прат" — заявив його друг з молодих літ — Леонард Брокінгтон, промовляючи до гурту колег і приятелів, які зібралися недавно, щоб вшанувати цього поета.

"У своїх поезіях він оспівував машинові залі, льодовики, океани, жертвенність, канадійський захід сонця, Дюнкерк та залізницю," — говорив д-р Брокінгтон. (Згадану літературну нагороду признано Пратові за поему "До останнього цвяха", у якій він відтворив труд на будові залізничої лінії СПР на заході Канади).

Як висловився д-р Брокінгтон, література стала для д-ра Прата самою правдою людського серця, бо "в усіх його епічних поезіях завжди звучала лірична нота спокійно-сумовитої музики людської природи."

Колишній студент, а пізніше й колега славного поета, проф. Нортрап Фрай заявив, що д-р Прат уможливив Канаді висловитися поетично. "Нед працював з такою наполегливістю, яку колись належно оцінять в історії культури Канади."

Батько Неда Прата був убогим священиком в Ньюфаундленді. Д-р Прат ішов його слідами, поки прибув до університету в Торонті. Щоб роздобути гроші на студії, він продавав патентовані ліки. Д-р Брокінгтон звернув увагу достойної авдиторії на те, скільки великих почестей придбав Нед Прат "Вікторіянському Каледжові" своїми знаменитими студіями.

"Ніхто з тих, кого я знаю, — говорив він, — не є більше обдарований, як він. Його словник такий же багатий і шляхетний, як і його характер. Він сполучував нові дієслова і нові іменники в нове велике будуюче мистецтво." Тепер у сімдесятих роках свойого життя д-р Прат має найбільшу з усіх нагород: пошану свого народу. "Він є джентльменом, який більше додав до життя, як одержав від нього."

("Канадійська Сцена")

НАШЕ ЛИСТУВАННЯ

П. Волиняк!

Пришліть, будь ласка, "Диявольчні параболи" Горотака.

Чи не знаєте, де можна придбати ліричну збірку поезій Олеся? Чому Ви часом не вмістите його віршів замість отої сучасної писанини від якої болить голова?

Щодо Вашої рецензії на концерт бандуристів у Торонто ("у Торонті" за Волиняком; бідні ті люди, що вивчають українську мову у Філадельфії за Вашою читанкою), то вона дуже нагадує писанину сільського кореспондента ("сількора" в одній країні, пригадуєте?).

З Ню Йорку мені пишуть, що в першому відділі кланяється Китастий, в другому Божик; ніхто вже не диригує і всі сидять. Присутнім американцям сподобалися особливо червоні штани.

Так кажете "коломийка" виконується на двох-трьох нотах? Я галичан не люблю, але Ваше писання виконується в такому випадку на одній ноті. І приїлося воно мені вже дуже.

Ю. Сеник, Окланд, Каліф. США.

Вельмишановний Пане Сеник!

Міщу Вашого листа без жодних змін і поправок.

Ми трохи розходимось у поглядах, бо я галичан люблю. Особливо В. Божика. І вже в свій час писав у "Н. Д.", що В. Божик у капелі треба — перегляньте комплет журналу.

Збірки Олеся в мене нема — питайте за нею в старих книгарнях. Може має "Сурма" у Нью Йорку.

Щодо "сучасної писанини", як Ви пишете, то хоч голова у Вас і болить від неї, але містити її буду, бо журнал зветься "Нові Дні". Коли не міститиму сучасників, то доведеться переіменувати його на "Старі Дні". А це зв'язано з видатками: треба буде намалювати новий заголовок і зробити нове кліше...

Щодо "в Торонті", як я пишу, і "в Торонто", як Ви пишете, то я виходжу з основного, так би мовити, духу нашої мови: вона (у відміну від російської й польської) не терпить мертвих слів. Через те ми не кажемо "в пальто", "в кіно", а "в пальті", "в кіні". Не кажемо "по радіо", а кажемо "радіом". Щодо чужих географічних назв, то вони здебільша лишаються невідмінними. Але в нас у Канаді слово Торонто вже **є нашим словом** і я його відміняю. І раджу й Вам відміняти, чим тільки прислужимось розвиткові нашої мови (зменшимо число мертвих слів).

Один канадійський часопис був "висміяв" мене за те, що я написав "у Винніпезі", треба було, мовляв, "у Винніпегу". Винніпегу (міста) у словнику Голоскевича нема. Але там є Гамбург і в Гамбу**рзі,** а не в Гамбу**ргу.** Отже, буде і у Винніпе**зі,** а не у Винніпе**гу.**

Щодо того, хто з нас схожий на "сількора", то маю сумнів. Сількор в СРСР ніколи не припускав, що хтось може мати відмінну від нього думку. Хто на те осмілився — той ворог "партії і правітельства". А я, бачите, на Вас зовсім не гніваюсь та ще й Ваші "гніви" на мене оприлюднюю, а зовсім їх не

Calvert **КАНАДІЙСЬКИЙ ЗАПИСНИК**

Число 14 з серії....

Це одна з серії статтей, написаних спеціяльно для новоканадійців

ТЕЛЕФОННА СЛУЖБА

В 1876 році містечко Брентфорд було місцем першої у світі розмови на далеку віддаль. Цю розмову перевів на восьмимилевім мідянім дроті, за поміччю нової машини, званої "телефон", її винахідник Олександер Грегем Бел, новоканадієць, зі Шотляндії. Два роки опісля, було відкрито в Гамільтоні першу телефонну станцію.

В основі, наш телефон ще сьогодні працює на тих наукових засадах, які відкрив Бел у 1870 році. Одначе від того часу багато дечого трапилося в канадійській телефонній промисловості, а знавці наставлені на можливості дальших поліпшень. Канада належить до тих країн, які перші мали автоматичне сполучування та через-атлянтійську службу. Канадійські модерні далековіддальні сполучення можуть передавати до 18 окремих розмов у тому ж самому часі, а нова короткохвилева передавальна служба між Монтреалем, Торонтом та Оттавою може справитися з такою великою скількістю, як 600 розмов у той самий час. Розмови з особами, віддаленими сотні миль відбуваються сьогодні без труду, за допомогою піднесеної слухавки.

Треба теж згадати про поступи в радіо-телефонії до- та з кораблів на морі та поїздів на бігу. Рухова служба з телефонами, залученими в автах, є тепер поширена в більшості канадійських міст.

Від закінчення другої світової війни наша телефонна промисловість майже подвоїла свою спроможність. У 1951 році пересічно 376 розмов припадало на одну особу в Канаді на рік, або 1,694 розмови на один телефон. Загальне число розмов перевищило 5 мільярдів.

Канада має доволі велику, одначе дуже спроможну телефонну сітку, яка охоплює 2,904 різних льокальних систем, з яких багато є приватною власністю. Найбільша з них "Бел Телефон Кампени", є контрольована приватними акціонерами; інші телефонні системи належать до федерального уряду, провінційних урядів або муніципальних властей. Віддалені сільські околиці обслуговує кооперативно вдержувана ситема, яка лучиться далеко-лучбовими лініями з більшими телефонними роздільнями.

Канада є одною з небагатьох країн світу, де практично кожний може мати телефон у своїм домі за поміркована місячну оплату. Чотирнадцять мільйонів населення постійно має понад 3,5 мільйона телефонів і кожний з тих апаратів може легко сполучитися з 96% всіх телефонів світа!

Видавець цієї газети радо привітає та передасть до Дому Кальверта всі Ваші завваги та побажання відносно подібних статтей на майбутнє.

Наступного місяця: ЗАЛІЗНИЦІ

Calvert DISTILLERS LIMITED

AMHERSTBURG, ONTARIO

FREEMAN'S RENTAL CLOTHES

випозичає

повний шлюбний виряд для чоловіків і жінок.

Найнижчі ціни на все місто.

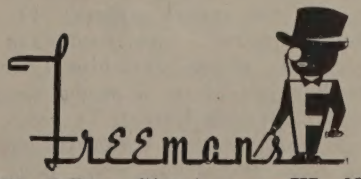

256 College Street. — KI. 0991

556 Yonge Street — KI. 3270

at Wellesley.

ховаю.

Щодо тих, що вчаться з моїх читанок у Філадельфії, то замість уболівати над ними, купіть собі читанку Матвійчука і за її допомогою затримаєте старі рутенські часи, старі дні і стару поезію і вже тоді у Вас бодай голова не болітиме від "сучасної писанини".

Щодо "коломийки", то можете нею обмежитись. Я ж все таки Хоткевича хочу. Вину за те я поклав не тільки на В. Божика, а й на Гр. Китастого — подивіться краще. Справа не в тім, хто "кланявся", а хто підготовляв відділ концерту.

Вам моє писання "на одній ноті" приїлося кажете? А мені Ваше "на всіх нотах" ніяк не приїлось, бо я таких листів (ще й на більшій кількості нот!) мав багато лише перших два роки, а останніх два я вже їх не мав і навіть скучив за ними.

Дякую за замовлення й щирого (не сумніваюсь у тому) листа. "Дияболічні параболи" висилаю.

З щирою повагою до Вас і до Ваших поглядів і смаків **П. Волиняк**

Всім тим нашим читачам, які запитували, чого "так скупо і в такому місці" повідомлено **про смерть** голови УАПЦ Блаженнішого Митрополита Полікарпа, пояснюємо: не мали матеріялів, а число вже було на машині. Тому дали те, що змогли. Матеріяли ж з Парижу прийшли до нас за два тижні по виході того числа. Щодо місця, то думаємо, що в "Н. Д." поганого місця нема взагалі.

Перевірте Вашу наліпку на журналі! Поруч з Вашим прізвищем стоїть якесь число — то ч. журналу, яке у Вас останнє заплачене. Це ч. 47. Пригадок писати не будемо, а стримаємо висилання журналу. Коли Ви не можете сьогодні заплатити, то напишіть, щоб ми знали, що від журналу Ви не відмовляєтесь. **Редакція**

ВИСТАВКА УКРАЇНСЬКОЇ КНИГИ У ВИННІПЕЗІ

Заходами пластунок пластової станиці у Винніпезі організовано книжкову виставку.

Надзвичайно приємно відзначити, що наша молодь виконала таку велику, серйозну й цікаву працю як виставка української книги.

Виставка була відкрита в п'ятницю 23-го жовтня привітанням присутніх кошовою А. Білоус і рефератом проф. Л. Білецького. Міститься вона у власній пластовій домівці, яку куплено в цьому році. Чотири кімнати домівки заповнені виставленими книжками. У центрі виставки є копія старовинного збірника Святослава Ярославича, який в оригіналі писаний рукою з прекрасними кольоровими мініятюрами, копія передає це дуже добре, а також одна з перших наших друкованих книжок Острозька Біблія (1581 р.). Обидві книги є власністю митрополита Іларіона (проф. Огієнка), який ласкаво погодився дати їх на цю виставку.

Далі пішли відділи:

Збірка **"Україніка",** те що написано на різних мовах про Україну по-англійськи, французьки, німецьки, італійськи, еспанськи, чеськи, польськи і т. д.

Перекладна література: з різних мов на українську.

Українська література: різні видання "Кобзаря" **Т. Шевченка —** від старих видань — маленьких, кишенькових, петербурзьких, московських, видання за редакцією Сімовича і, нарешті, сучасне видання УВАН за редакцією проф. Л. Білецького. Гарне сучасне видання І. Франка "Захар Беркут" Державне видавництво України, 1950 рік, як і великий том Лесі Українки тогож видавництва (1951 року). 17 книжок вид. Тиктора з обгортками праці М. Левицького і ціла низка нашої давнішої й сучасної літератури, як прози так і поезії.

Українська наука: Видання УВАН серії: славістика, ономастика, Історія України вид. Тиктора, Історія української літературної мови митрополита Іларіона, Історії України різних видань. З серії **Укр. мистецтво:** С. Васильківський і І. Труш з обгортками В. Кричевського, видані в Харкові 1930 року. Голубця "Укр. мистецтво", та багато інших, різні словники: Уманця, Голоскевича, Кузелі і Рудницького та інші.

Із збірки проф. Я. Рудницького — "Правда" 1847 року, "Ранок" 1928 року, "Еміґрант" 1914 р., "Студентський Вісник" 1925, 30, 31, окремі числа "Укр. книга", 1922 р. Подєбради, "Літопис укр. друку", 1930, Харків та інші.

Дуже цікава збірка **ілюстрованих українських журналів** літератури і мистецтва: "Арка", "Укр. Мистецтво", "Око світу", які вже не виходять, так і сучасних як "Нові Дні".

Жіночі журнали: "Нова Хата", "Жінка", "Жіноча доля" і сучасні: "Наше Життя", "Жіночий Світ".

Різні **видання УПА,** між ними "Графіка в бункрах", співаник та інші.

Журнали молодечих організацій: "Січові вісті", "Сокільські Вісті", "На Варті", "Січовий Шлях" та інші. **Дитяча і юнацька література:** казки, оповідання, читанки "Барвінок", "Лани", "Дніпро" П Волинянка. Збірники "Весна", "Літо", "Осінь" М. Юркевич... Всього не перерахуєш...

Закрита виставка 25-го жовтня доповіддю проф. Яр. Рудницького, у якій зроблено загальний огляд української книги і кількости її в Канаді, а також звернено увагу на найстарші книги, привезені до Канади з України — писані, друковані і фотокопії.

Тут треба з приємністю зазначити, що молодь найбільше цікавилась виставкою і завжди було її там повно.

Катерина Антонович

З НОВИХ ВИДАНЬ

Марія Юркевич, ОСІНЬ, збірник для дошкілля та дітей нижчих кляс, видання Учительської громади та кооперативу "Базар" у Філадельфії, 1953, стор. 48, ціна 70 центів, обкладинка роботи ???

Марія Юркевич — сьогодні один з найвизначніших і заслужених наших педагогів (колишня вчителька зі школи Дурдуківського, а пізніш викладачка вищих педагогічних закладів Києва). Та разом з тим Марія Юркевич є автором уже чотирьох збірників для дошкілля та дітей молодшого віку. Вона зладила збірники "Весна" (циклостилеве видання), "Літо", "Зима" і "Осінь".

Своїми збірниками М. Юркевич намагається наблизити дітей до природи, що має велике виховне значення, особливо у наших, американських та канадійських умовах, коли діти здебільша бувають у міських обставинах, та ще й в обставинах американського міста, яке ніяк не сприяє ані виробленню спостережливости, ані, тим більше, виробленню гуманних почуттів і розвиткові духовости взаглаі. Саме це завдання й мала М. Юркевич, укладаючи збірник "Осінь".

Серед авторів, твори яких уміщені в збірнику, переважно сучасні автори з України й еміграції, за винятком Л. Глібова. Тут є твори Н. Забіли, Р. Завадовича, Л. Полтави, М. Рильського, С. Маршала, М. При-

гари, В. Бичка, Яра Славутича, П. Карпенка-Криниці та інших. Основною заслугою збірника на мою думку є факт, що авторка, укладаючи свій збірник, більше орудувала ножицями, ніж пером: збірник все кращий за твір одного автора, бо у збірнику дитина знайде різноманітність стилів та тематики, багато лексичного матеріялу, взагалі збірник поможе вчителеві, виховникові й батькові-матері виховувати дитину всебічно, виробляти в неї смак до літератури. Цим часто нехтують недосвідчені і малокультурні упорядчики дитячих шкільних читанок і дитячих збірників, намагаючись якомога більше написати самому. Наслідки цього намагання інколи бувають жахливі: виходить книжка, яка часто-густо не тільки не сприяє дозвиткові дитини, а своєю убогістю мови, стилю, смаку і тематики навіть гальмує його. М. Юркевич цим шляхом не пішла і її збірник "Осінь" від того тільки виграв.

Чи треба шукати недоліків у цій книжці? Є критики, які конче хочуть їх знайти. А хто хоче, той знайде. Вони є й тут, бо все можна заперечити (при бажанні, звичайно) якість якогось твору, все можна вишукувати щось, що "не по-моєму" зроблено. Та це зовсім зайве, бо "Осінь" М. Юркевич, як і всі її інші збірники, сьогодні є єдиним посібником того роду і сьогодні він є незамінимим у всіх наших школах, виховних установах та організаціях і в хаті кожного батька-матері, що хоч трошки дбають про своїх дітей.

Мова збірки в основному добра, правопис сучасний, отже, з мовного боку цей збірник дає гарантію батькам, що їх діти не вчитимуться якогось провінціялізму чи жаргону, а таки справжньої української мови. Можна б і тут зробити кілька завваг, але вони не будуть істотніми. Хіба варто було б звернути увагу на слово "коханії" діти (стор. 5), яке, на мою думку, у цьому розумінні вживати не можна. Наша мова дуже швидко розвивається, удосконалюється. В Україні вже давно розрізняли значення слів к о х а т и й л ю б и т и. К о х а т и все вживалося (звичайно, авторами, що мову таки знають і відчувають) у взаємовідчуттях тільки представників протилежної статі. У той час, коли дієслово л ю б и т и має універсальне значення, виключно духове, а не статеве. Ця семантична плутанина внесена в нашу еміграційну літературу просвітянським галицьким примітивізмом, якому не могла опертися квола культурно (в своїй масі) наша стара еміграція. Цьому не можуть інколи опертися і наші досить вдумливі письменники, як, наприклад, Л. Полтава, який неправильним вживанням слова к о х а є, зіпсував прекрасний свій вірш "Наша батьківщина" ("Нас к о х а є б а т ь к і в щ и н а Україна", стор. 14). Наші письменники однаково "кохають" тепер і соковитих молодичок і Матір Божу, і Україну і чарку та закуску, і батька і що хочеш... Одним словом, "всьо равно"... Таких завважень, щодо стилю і мовної культури взагалі, можна б зробити до збірника М. Юркевич чимало. Мовно-літературна якість залежала тут не від самої упорядчиці, а від автора твору. Хоч мушу ствердити, що М. Юркевич, добираючи твори, з цим таки рахувалася.

За своїм технічним виконанням збірник (друк, розміщення матеріялу, ілюстрації) "Осінь" є підручною книжкою для вчителів, виховників і батьків, а не для дітей. За це треба винити не так авторку, як видавців, яким забракло тут не тільки коштів, а й видавничої культури та досвіду.

Я з приємністю рекомендую цей збірник усім тим, хто працює над вихованням наших дітей — сьогодні він є єдиним, а тому й незамінним. Авторці-упорядчиці можна лише подякувати і побажати дальших праць у цій такій важливій для нашої еміграції ділянці.

П. Волиняк

Проф. Андрій Яковлів, ДОГОВІР ГЕТЬМАНА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО З МОСКОВСЬКИМ ЦАРЕМ ОЛЕКСІЄМ МИХАЙЛОВИЧЕМ 1654 Р. (історично-правнича студія з нагоди 300-ліття договору (1654-1954), видавнича спілка Ю. Тищенко та А. Білоус, Нью Йорк, 1954, обкладинка П. Холодного, стор. 120+8, ціна 2.00 дол.

Це перша праця на еміграції, присвячена цій такій важливій сьогодні для нас темі (у зв'язку з російською пропагандою з цього приводу в Україні). До книжки додано портрет Б. Хмельницького та його автограф.

СПОМИНИ ЧОТОВОГО ОСТРОВЕРХА, хроніка тактичних відтинків УПА: "Лемко" і "Маківка" 1944-1948, видавництво "До зброї", Мюнхен, 1953, стор. 156+12, обкладинка — репродукція з підпільного оригіналу машинопису.

Проф. Г. Ващенко, УКРАЇНСЬКИЙ РЕНЕСАНС XX СТОЛІТТЯ, видавництво "На варті", Торонто, Канада, 1953, стор. 80, ціна 0.90 дол., обкладинка ?? (мабуть Я. Гніздовського).

Ця праця намагається перекреслити всі наші культурні, політичні і літературні осяги доби т. зв. "розстріляного ренесансу" (1921-1932 рр.), особливо "стягнути з п'єдесталу" М. Хвильового і хвильовистів взагалі. Це робить працю не науковою розвідкою, а написаною на замовлення партії. Для малообізнаного з цими справами читача, особливо для молодого, книжка проф. Г. Ващенка є дуже небезпечною, бо не тільки звужує його світогляд, тенденційно насвітлюючи факти, а й узагалі виховує почуття меншевартости. Можливо пізніш розглянемо цю працю докладніше.

КАЛЕНДАР "СВІТЛА" НА РІК БОЖИЙ 1954, видавництво і друкарня оо. Василіян, Торонто, Канада, стор. 176 (разом з оголошеннями), обкладинка ??? (мабуть М. Левицького).

З усіх дотепер відомих нам календарів-альманахів "Світла" це найбільший і найкультурніший збірник. У ньому є чимало статтей на церковно-релігійні та історичні теми, написаних католицькими священиками (переважно), є кілька маловартісних поезій (часом навіть без підпису). Художня проза у збірнику зовсім відсутня, що безперечно знизить почитність його. Видання ілюстроване, чепурно й охайно видане.

КАЛЕНДАР-АЛЬМАНАХ Т-ВА "ВІДРОДЖЕННЯ" на 1954 р., Буенос Айрес, Аргентина, стор. 160 (разом з оголошеннями).

Нам здається, що цьогорічний Календар-Альманах т-ва "Відродження" не такий багатий та різноманітний, як минулорічний. До цього спричинилися дуже довгі статті (напр. цікава розвідка Є. Онацького "Українська дипльоматична місія до Ватикану" на 34 стор. та інші). На художню літературу в альманасі віддано цілковиту монополію О. Звичайній, яка на уривок з роману заняла цілих 20 сторінок. Твір, уривок з якого тут міститься, дуже розтягнутий, чисто пропагандивний, а не літературний (навіть підкреслення й розрядка вживається часто, як у партійному обіжнику).

Є в Альманасі й зовсім прикрі редакційні помилки. Напр., на стор. 117 вміщено вірш М. Терещенка "Зневіреним" і подано, що М. Терещенко "розстріляний у Києві 18 грудня 1934". А між тим, М. Терещенко,

хоч і був на волоску від розстрілу (та й хто з наших письменників тоді не був загрожений?) тепер благополучно живе в Києві і за повоєнний час (від 1946 по червень 1953 р.) видав такі книжки: "Вибрані поезії" (5 тисяч накладу), "Правда" (5 тисяч), "У битвах і трудах" (10 тисяч), "Ужинок" (10 тисяч). Очевидно, що редакція покористувалась з "наукових" праць несовісних і безвідповідальних всезнайків.

Те саме і щодо В. Мисика. Один вірш і повідомлення про розстріл якого вміщено на стор. 120. Між іншим, і ми подали були у ч. 11 "Н. Днів", що В. Мисик розстріляний. Ми не певні й зараз, що він живий, але нас інформували наші читачі, що його ім'я зустрічалось у радянській українській пресі повоєнного часу. Щоправда в офіційному зведенні Української книжкової палати ім'я В. Мисика не згадується. Отже, це ще треба б належно перевірити й усталити.

Назагал же Календар-Альманах т-ва "Відродження" належить таки до змістовніших видань цього типу.

ФАРБИ

і

ТАПЕТИ — (WALLPAPER)

Власник: ОЛ. ОХРИМ

купите найліпше в

METROPOLITAN PAINT & WALLPAPER CO.

795 Dundas St. W. — EM. 4-6597

Toronto, Ontario

У Канаді маємо свободу слова

ПРАВО ОДИНИЦІ ВИСЛОВЛЮВАТИ ОДВЕРТО СВОЇ ДУМКИ Є ОДНИМ З НАЙЦІННІШИХ ПРИВІЛЕЇВ КАНАДІЙСЬКИХ ГРОМАДЯН. ЯКЩО ЇЇ СЛОВО НЕ МАЄ НА МЕТІ ПОВАЛИТИ НАШ УРЯД, АБО ОПОГАНИТИ ДОБРЕ ІМ'Я ІНШОЇ ОДИНИЦІ, ВОНА МОЖЕ ЗАБИРАТИ СЛОВО ВІЛЬНО Й НІХТО НЕ МАЄ ПРАВА ЇЇ ЗА ТЕ ПЕРЕСЛІДУВАТИ ЧИ КАРАТИ.

СВОБОДА СЛОВА Є ОДНИМ З НАЙЦІННІШИХ ПРАВ, ЯКИМИ МИ ВТІШАЄМОСЯ В КАНАДІ.

КОРИСТАЙМО ВСЕ Й ЗАВЖДИ З ЦЬОГО ПРАВА!

O'Keefe's

O'KEEFE'S BREWING COMPANY LIMITED